

חוזה האימפריה הרוסית החדשה

יגאל ליברנט

ב 5 ביוני 2007 הכריזה ממשלת אוקראינה על הוגה הדעות הרוסי אלכסנדר דוגין כעל אישיות בלתי רצויה, ואסרה עליו להיכנס לתחומיה למשך חמש שנים. ברקע לצעד חריג זה עמדו ההתבטאויות רוויות השנאה שהשמיעו דוגין וחסידי, אנשי 'התנועה האירואסיאתית הבינלאומית', כלפי שכנותיה הפרו-מערביות של רוסיה, ובראשן אוקראינה. לא חלף זמן רב, וקייב מיהרה לחזור בה מן ההכרזה החריפה, שעלולה הייתה להעכיר עוד יותר את יחסיה עם המעצמה הגדולה ממזרח; אחרי הכל, דוגין הוא בעל מהלכים במנגנון הנשיאותי של פוטין, ועם מקורביו נמנים פוליטיקאים בכירים, אנשי אקדמיה בעלי שם ואנשי תקשורת פופולאריים ברוסיה. החשש האוקראיני הוכח כנכון: כבר באותו הערב גירשה רוסיה מתחומיה את יועצו של הנשיא האוקראיני ניקולאי ז'ולִינסקי ואת בני משפחתו, אשר הגיעו לסנקט־פטרבורג במטרה לבקר במקומות הקבורה של קרוביהם. אלא שההתקפלות האוקראינית לא מיתנה כהוא זה את המסע הציבורי התוקפני שניהל דוגין כנגדה. ב־12 באוקטובר ניסרו פעיליה של תנועתו את פסל הקלשון, סמל המדינה של אוקראינה המוצב על הר הגֹבְרֵלָה, והכריזו כי בכך "סירסו" את ריבונותה. בעקבות אקט ההשחתה הראוותני הזה נאסרה בשנית כניסתו של דוגין לאוקראינה. אולם בכך לא הגיעה

הפרשה לקצה: הרשויות במוסקבה מיהרו להפגין את תמיכתן בהוגה הדעות הפרובוקטיבי והשיבו בגירושו של סרגיי טראן, פרשן פוליטי אוקראיני, מתחומי רוסיה. למען הסר ספק, משרד החוץ הרוסי הצהיר כי זוהי תגובתו על נעילת שעריה של אוקראינה בפני דוגין.¹

התקרית הזאת, שהגבירה את המתיחות השוררת ממילא בין שתי המדינות, מדגימה היטב את כוח ההשפעה הרב שלו זוכה כיום אלכסנדר דוגין במולדתו רוסיה. דוגין, אינטלקטואל כריזמטי שחיבר עד כה שישה-עשר ספרי גות,² מחזיק בהשקפת עולם קיצונית, שבה נמזגו פוליטיקה אוטוריטרית וחזון אסטרטגי אימפריאלי, ומתרפק על תהילת העבר של ברית-המועצות הסובייטית. בהשראת הוגי דעות בעלי קשר הדוק לפאשיזם ולנאציזם, הוא קורא תיגר על הקפיטליזם, על הדמוקרטיה הליברלית ועל הסדר הבורגני שאותו הוא מזהה עם ארצות-הברית, שנאות נפשו. ובכל זאת, למרות עמדותיו הרדיקליות – ולמעשה, במידה רבה בגללן – דוגין הוא חביב הממסד, אורח רצוי בכלי התקשורת הרוסיים ופרשן פוליטי פופולארי ומצוטט.

לא תמיד נהנה דוגין ממעמד ציבורי כזה. למעשה, עד לפני שנים לא-רבות הוא השתייך לשוליים הסהרוריים של הפוליטיקה הרוסית. בשנות התשעים, בתקופת שלטונו של בוריס ילצין, היה דוגין אופוזיציונר אלמוני ומוקצה, שזכה להפיץ את משנתו בקרב קומץ דל של אנשים. ניסיונותיו לחדור אל הזירה הפוליטית ולהנחיל את רעיונותיו לציבור הרוסי במסגרת המפלגה הנאציונל-בולשביקית שהקים נחלו כישלון אלקטורלי צורב. רק לקראת סוף העשור הקודם החל להתנער מתדמיתו הקיקיונית ולהתערות בקרב בעלי השררה. בתחילת שנות האלפיים הצליח דוגין לפרוץ סוף-סוף אל קדמת הבימה הציבורית. שלא במקרה, גיחתו המטאורית מן האנונימיות אל התהילה חפפה באורח מושלם כמעט את עלייתו של ולדימיר פוטין לשלטון ואת התבססותו בתפקיד "האיש החזק" של רוסיה. ואמנם, כפי שנראה, קיים קשר הדוק בין עיקרי משנתו של דוגין ובין המהפך הפוליטי שחולל פוטין, איש הקג"ב לשעבר, ששם קץ לתהליך הדמוקרטיזציה של ארצו והכפיף אותה למשטר סמכותני ריכוזי.

ברי, אם כן, שאי-אפשר לפטור את רעיונותיו של דוגין כקוריוז ותו לא; הם משקפים מגמה דומיננטית בפוליטיקה ובתרבות הרוסית, ולא מן הנמנע שמידת השפעתם על הציבור הרחב ועל מקבלי החלטות בקרמלין אף תגבר בעתיד. מי שמבקש להבין את האקלים הרוחני השורר כיום ברוסיה, טוב יעשה אם יערוך היכרות עם הוגה דעות המבטא את רחשי לבם של רבים מבני עמו – ושל חלק

לא־מבוטל ממנהיגיו. הביוגרפיה האינטלקטואלית והפוליטית של דוגין עשויה לספק לנו חרך הצצה לזירת התרחשות המהווה עדיין חידה עבור משקיפים מן המערב – זירה שהיכרות מעמיקה יותר עמה צריכה לעורר בנו לא־מעט דריכות ודאגה.

ב

סיפורו של דוגין כרוך לבלי התר בסיפורה של רוסיה הפוסט־סובייטית ובהתפתחויות הדרמטיות שחלו במדינה זו מאז קריסת הקומוניזם. למרבה הצער, ההתפתחויות הללו עוררו עניין מוגבל מאוד בדעת הקהל העולמית – עד הזמן האחרון, לפחות. הפלישה הרוסית לגיאורגיה באוגוסט 2008 הוכיחה לכל כי הנפיל שהוספד לפני שני עשורים עודנו חי ובוטט. תחת הנהגת פוטין, רוסיה היא מדינה חזקה וגאה: קופתה התמלאה בעקבות עליית מחירי הגז והנפט; אוכלוסייתה נהנית מתחושה של ביטחון יחסי ויציבות כלכלית (הנתונה כיום בסכנה, עקב המשבר הקשה הפוקד את שוקי העולם); צבאה זכה לניצחונות מעודדים – אם כי לא מפתיעים – במערכות בצ'צ'ניה ובגיאורגיה; ומעמדה בקהילה הבינלאומית הולך ומתעצם, בד בבד עם הכרסום ההדרגתי בהגמוניה האמריקנית. לנוכח הישגים אלו, מוכן הציבור הרוסי לקבל בהבנה, אם לא בהסכמה, את הפוליטיקה האנטי־דמוקרטית שהנהיג פוטין ואת השחיתות העצומה המאפיינת את ממשלו.

רק לפני עשור היה מצבה של רוסיה שונה בתכלית. בתקופת כהונתו של בוריס ילצין כנשיא, בשנים 1991–1999, התמודדה הפדרציה הרוסית עם אתגרים קשים, אולי קשים מנשוא, של דמוקרטיזציה, מעבר לכלכלת שוק, מאבק בטרור ובפשע המאורגן וגיבוש מדיניות חוץ ההולמת את מקומה החדש בעולם חד־קוטבי. משטרו של ילצין ידע זעזועים פוליטיים וכלכליים חמורים: ב־1991, עוד לפני פירוקה של ברית־המועצות, ערכו בכירים במפלגה הקומוניסטית ניסיון הפיכה כושל; ב־1993 הצליח ילצין, בגיבוי כוחות הצבא, לדכא התקוממות של הפרלמנט הרוסי; ב־1994 פרצה מלחמת צ'צ'ניה הראשונה, שנמשכה שלוש שנים וגבתה מן הרוסים מחיר יקר; וב־1998, בעקבות משבר פיננסי חמור בשווקים האסיאתיים, חל פיחות תלול בערכו של הרובל, המערכת הבנקאית קרסה והממשלה נאלצה להכריז על פשיטת רגל.

מדיניות הליברליזציה הכלכלית של ממשל ילצין, שהייתה נגועה בריקבון לכל אורך הדרך, היטיבה עם שתי קבוצות עיקריות: העבריינים, שזקפו את ראשם לאחר שנים של חיים במחתרת, ומספר מצומצם של יזמים, שנודעו לימים כ"אוליגרכים". האנשים האלה, שחלקם שימשו עסקנים מפלגתיים בדרגות שונות בימי ברית-המועצות הקומוניסטית, השכילו לקרוא את המפה וחדרו בקלות יחסית אל עולם העסקים. הודות לחושיהם המחודדים ולקשריהם הטובים עם חוגי השלטון עלה בידם לנצל את ההפרטה הגורפת של נכסי המפלגה ולהפוך חיש מהר לעשירים מופלגים; הם לא נטו להתבוסס בנוסטלגיה אל העבר, היות שממילא לא האמינו ממש בערכי המרקסיזם. ואולם, מלבד חוגים אלה, שחילקו ביניהם את העוגה, סבל רוב העם הרוסי ממועקה. במקום ליהנות מפירות הרפורמות, נאלצו ההמונים להתמודד עם אינפלציה מסחררת, אבטלה נרחבת, אבדן נכסים ציבוריים ופשע גואה. כלי התקשורת, שהשתחררו מלפיתת השלטון, הפציצו את הציבור במידע לא-מסונן, מביך ומטריד. המשברים שפקדו גם את המדינות האחרות אשר זכו לעצמאות עם התפרקותה של ברית-המועצות הביאו לנהירה מאסיבית של פליטים רוסים ולא-רוסים אל הפדרציה הגדולה, שלא הייתה ערוכה לקלוט הגירה בקנה מידה כזה. ואם לא די בכך, הטרור הצ'צ'ני הראוותני וחסר ההבחנה הפך את רחובותיהן הזועמים ממילא של ערי רוסיה למסוכנים עוד יותר.

הקשיים הללו הולידו הלכי רוח של אכזבה, חוסר ביטחון וייאוש, שהתפשטו בקרב ציבור אשר רק שנים ספורות קודם לכן הגיב באופוריה להתמוטטות העריצות הקומוניסטית. הסופר המוכשר ויקטור פלוין היטיב לתאר תחושות אלה ברומן דור ה־P, שראה אור ב־1999. גיבור הספר, ואווילן טטארסקי, נציג טיפוסי של האינטליגנציה הליברלית הסובייטית, חי במציאות פוליטית, חברתית וכלכלית העומדת בסימן ניוון ושקיעה:

זה היה עולם משונה מאוד. לכאורה, לא הרבה השתנה – חוץ מזה שהקבצנים התרבו ברחובות, ובכל אשר סביב – בבתים, בעצים, בספסלים – ניכרו לפתע מעין בליה ועזובה. קשה היה אף לומר שהעולם השתנה במהותו, שכן לא הייתה בו כעת שום מהות. אי־ודאות מחרידה שררה בכל. ואף על פי כן נהרו ברחובות שיירות של מרצדסים וטויוטות, שבהן ישבו גברתנים בטוחים בעצמם ובמתרחש מעבר לכל ספק, ואם להאמין למה שנכתב בעיתונים, הייתה גם מדיניות חוץ כלשהי.³

המצוקה הפסיכולוגית שמתאר פלווין נבעה במידה רבה מן הפער התהומי בין הגדולה לכאורה שידעה רוסיה בעבר ובין הדלות שאפינה אותה בעידן ילצין. ברית-המועצות לא הייתה גן העדן של הפועלים – ההפך הוא הנכון – אולם היא העניקה לעם הרוסי תחושה של סדר ויציבות. עבור רבים, היא הייתה אפילו מקור לגאווה. קריסת הגוש הסובייטי והזעזועים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים שהתחוללו ברוסיה בעקבותיה שינו כל זאת מן היסוד: מנתיניה של מעצמת-על מעוררת יראה הפכו הרוסים לאזרחיה של מדינה מובסת, אכולת בעיות פנימיות ומשוללת השפעה בינלאומית של ממש.

עבור אנשי זרועות הביטחון הייתה ההשפלה צורבת במיוחד. הצבא האדום, שיוקרתו כבר נפגמה קשות אחרי הנסיגה מאפגניסטאן ב-1989, עמד חרב כמעט: הספינות והצוללות של הצי נרקבו במעגנים, הטילים הגרעיניים החלידו בתוך קני שיגור, מטוסי הקרב קורקעו. מוטיבציה אפסית, תקצוב מצומצם ושרשרת כישלונות בצ'צ'ניה איימו להפוך אותו לחוכא ואטלולא בעיני אלה שרעדו פעם מפחד למשמע שמו. מבחינת אנשי התעשייה הצבאית הרוסית היה המצב גרוע עוד יותר: מאז תום העימות הבין-גושי, פחתו מאוד מכירות הנשק בעולם בכלל ובמזרח התיכון בפרט, והמפעלים שחימשו בעבר את המעצמה הסובייטית ואת גרורותיה ניצבו בפני פשיטת רגל.⁴ גם אנשי משרד הפנים, משרד המשפטים וכוחות המשטרה חשו נבגדים. רבים מהם פרשו מזרועות אכיפת החוק בשל משכורות רעב, ומגיפת השחיתות שפשטה בקרבם הורידה עוד יותר את ההערכה הנמוכה ממילא שרחשו כלפיהם האזרחים. ימים קשים עברו גם על השירות החשאי הכל-יכול לשעבר. בשנים 1990-1995 שונו שמו והגדרת תפקידו לפחות חמש פעמים, והוא סבל מבריחת מוחות, ממשאבים מידלדלים ומאבדן כוח ההרתעה. רק אחרי הקמת האף-אס-ב (שירות הביטחון הפדרלי) ב-1995, וההצלחות הנקודתיות שנחל במסגרת המאבק בטרור הצ'צ'ני, שוקמה במידת מה יוקרת השירות – אף שמעולם לא שב להתעטף בהילה שאפפה אותו בימי המלחמה הקרה.

רוסיה של שנות התשעים הייתה אפוא מדינה חבולה ושפופת קומה, שריד קלוש ל"אימפריית הרשע" האדומה. יריבתה המסורתית, ברית נאט"ו בראשות ארצות-הברית, עשתה בעולם ככל העולה על רוחה, מבלי להתחשב, כמדומה, באינטרסים הרוסיים ומבלי לחשוש מפני תגובתה של מוסקבה. פעילותם הצבאית של האמריקנים ושל בעלי בריתם בסרביה ובעיראק הייתה בבחינת טטירת לחי מצלצלת לקרמלין, שלא יכול היה להגיב לאירועים אלא במחאות

נמרצות. ההשפלה המתמשכת הולידה זעם לאומני גואה, שהופנה בעיקר כלפי אוקראינה והמדינות הבלטיות – שכנותיה של רוסיה שדחו נחרצות את עברן הסובייטי וביטאו בגלוי את רצונן להשתלב במערב. שאיפות אלו הצטיירו בעיני הציבור הרוסי כ"נטישת הספינה", אקט בלתי נסלח של בגידה מצד אלה שהיו פעם שותפות לדרך.

בתנאים אלו של בלבול, תסכול והתרפקות גוברת על תהילת העבר, הפכה החברה הרוסית לחממה נוחה לשנאת זרים ולתסיסה לאומנית עזה. דחפים שהודחקו זה זמן רב – או תורגמו לביטויים פוליטיים "מקובלים" בידי השלטון הסובייטי – החלו לבעבע מתחת לפני השטח ומעליהם בעוצמה גוברת והולכת. במרחב הציבורי הרוסי צצו עוד ועוד תנועות ואישים שביקשו לשוב ולהשמיע ברמה את קריאת הקרב של האומה הסלאבית המושפלת.⁵ החריף והמבריק שבהם היה אלכסנדר דוגין.

ג

אלכסנדר דוגין נולד במוסקבה ב־1962. הוריו נפרדו כשהיה בן שלוש. אביו, גלי אלכסנדרוביץ', היה קצין במודיעין הצבאי הסובייטי ולימים קודם לדרגת גנרל. אמו, גלינה, הייתה בנעוריה ידידה קרובה של פעילת זכויות האדם הנודעת ולריה נובודבֶּוֹרְסְקַיָה, המתנגדת החריפה ביותר למשטר הרוסי העכשווי.

דוגין הצעיר התקבל למכללת התעופה היוקרתית במוסקבה, אולם הודח מלימודיו בשנה השלישית – לדבריו, בעוון השמעת דעות אנטי־ממסדיות. אף שהיה אמור להתגייס לצבא (החוק ברית־המועצות קבע כי רק הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה פטורים משירות מלא), העדיף להשתמט בהסתמך על "סעיף נפשי". הוא עבד כמנקה רחובות וכמורה פרטי לאנגלית ולצרפתית, שפות שלמד באופן עצמאי. לימים סיפר על הסלידה שפיתח כלפי המציאות האפרורית שאפיינה את ברית־המועצות באותן שנים. "בסוף שנות השבעים, בהיותי בן שבע־עשרה או שמונה־עשרה, התעוררתי לתוך עולם דוחה וריקני לחלוטין", אמר. "מתוך הדחייה האקזיסטנציאלית של אותו עולם, דחיתי גם את הפרדיגמה שעליה היה מושתת ההווה ופתחתי בחיפוש אחר אלטרנטיבות לפרדיגמה הזאת".⁶

דוגין דחה את הפרדיגמה שעליה הושתת ההווה באופן הרדיקלי ביותר: תחת האידיאולוגיה הקומוניסטית הוא בחר במה שנראה לו ההפך הגמור שלה – פאשיזם בוטה; במקום המטריאליזם והריאליזם הסוציאליסטי הוא פנה למיסטיקה, לתורות אזוטוריות ולתרבות שוליים; הוא הפנה עורף לנצרות הפרבוסלאבית המשמימה והקרתנית, והחל לעסוק בדתות אקזוטיות ובפולחנים גאניים.

בשנת 1980 הצטרף דוגין ל'חוג יוֹז'יִנסְקִי'.⁷ החוג כלל בוהמיינים ואנשי אמנות שגילו עניין בכישוף ובמיסטיקה. חברי הקבוצה, שערכה את אסיפותיה בדירתו של הסופר החתרני יוֹרִי מְמֶלֶיב, בחרו "להיאבק" בדיכוי התרבותי של השלטון על ידי התמסרות לצריכת סמים ואלכוהול, טקסי מאגיה שחורה ומין קבוצתי. בחוג פגש דוגין את יבגני גולובין, משורר ומתרגם ששימש מורה רוחני לאנשי תרבות השוליים. גולובין, מומחה מטעם עצמו להגות המזרחית ולתורות אזוטוריות, הקים בהמשך הדרך כת מחתרנית בשם 'המסדר השחור של האס-אס', שתבעה מן המצטרפים לשורותיה לעבור טקסי קבלה משפילים ולהשתתף באורגיות בניצוחו של המנהיג. גולובין, המוסיף לרכז סביבו קהל חסידים נאמן, מלווה את דוגין עד היום ומרצה במוסד הלימודים שהקים – 'האוניברסיטה החדשה'.

בשנת 1988, בעצתו של גולובין, הצטרף דוגין ל'חזית הנאצינל-פטריוטית', הידועה גם כ'אגודת הזיכרון' ('אוֹבְשֶׁטְבוֹ פְּמִיאַט'), בראשות דמיטרי נְסִילֶיב. האגודה, שנתמכה בידי הקג"ב, עסקה בהטפה לאומנית-אנטישמית. לימים צמחו מתוכה כמעט כל תנועות הימין הקיצוני ברוסיה. דוגין, בעל הלהט והידע הרב בכל הקשור לפאשיזם, התקבל תחילה בברכה, בתור נכס חשוב מבחינה אידיאולוגית, ואפילו כיהן במשך חודשים מספר בוועד המרכזי של האגודה. אלא שהכוכב העולה, בעל ההשקפות העצמאיות, עורר כנראה את קנאתו של המנהיג וסילייב ומצא את עצמו עד מהרה מחוץ לשורות הארגון.

בעשר השנים הבאות השקיע דוגין מאמצים ניכרים בניסיון לזכות בהכרה ציבורית רחבה. המצע האידיאולוגי שקידם בתקופה זו מבוסס על בליל של רעיונות, השאולים ממגוון מקורות, שלהם משותפת האיבה לשילוש ה"טמא" של המודרניות, הרציונליזם והדמוקרטיה.

אחד מן המקורות הללו הוא ה"טרדיציונליזם", תורה אזוטורית שפיתח הוגה הדעות הצרפתי רנה גֶנוֹן בין שתי מלחמות העולם. דוגין, שכבר הכריז על עצמו כ"גנוניסט במאת האחוזים", אימץ בהתלהבות כמה מעיקריה של משנה זו, ובעיקר את דחייתה הנחרצת את רעיון הקדמה בשמה של תפארת

המסורת.⁸ ואמנם, לדידם של גנון וחסידיו, ההיסטוריה היא נראטיב של נפילה. בעקבות תורות דתיות שונות גרס גנון כי בריאת העולם הייתה רגע שיא של קרבה בין האל לברואיו, ומאז חלה ביניהם התרחקות.⁹ הסדר האלוהי, המשתקף בדוקטרינות היסודיות של הדתות הגדולות, נזנח ונשכח מלב, לטובת אלילי שקר ואידיאלים כוזבים.

המצב הנכון והטבעי של הבריאה מתאפיין, לטענת גנון, בהירארכיה ברורה: בדיוק כשם שישנה הבחנה איכותית מובנת מאליה בין האל למלאכיו וביןם לשאר היצורים, כך שורר גם בעולם הגשמי אי־שוויון טבעי והכרחי בין הבריות בכלל ובין בני האדם בפרט. בחברה המושלמת, המאורגנת על בסיס העקרונות האלוהיים, נשמרת חלוקה נוקשה בין מעמדות. גנון העלה על נס את הדגם ההינדי המסורתי של ה"וארנות" (הביטוי המקובל, "קסטות", שגוי בהקשר הזה): לשיטתו, בראש הפירמידה החברתית אמורים להימצא אנשי הרוח, הכהנים ("ברהמינים") ואחריהם הלוחמים ("קשאטרייה"); ואילו בתחתית הסולם ניצבים הסוחרים ("ואישייה") – גורם פרזיטי החותר לכל אורך ההיסטוריה תחת הסדר המקודש.

גנון ראה את תולדות האנושות כסדרה של מאבקים בין המסורת הקמאית, ה"טרדיציה" המקודשת, ובין מחלליה. כל עימות בין כוחות החילון ובין שומרי אמוני הדת הצטייר בעיניו כסיבוב נוסף במערכה ההיסטורית המתמשכת הזאת. כך תפס את גזירות הממשל הקונפוציאני (ה"חילוני" וה"פרוגרסיבי") בסין נגד הדאואיסטים (סוכניו הרוחניים של הקודש) בימי שושלת צ'ינג (שמשלה בשנים 1644–1912), את מהפכת הקשאטרייה נגד הברהמינים בהודו בעת עליית הבודהיזם במאה השלישית לפני הספירה, ואת הסכסוך המתמשך בין המלכים הקתולים לאפיפיורים בימי הביניים. שלא במפתיע, העידן המודרני מגלם בעיני גנון את ניצחונם של האלמנטים הנחותים על אלה הנעלים. הרנסנס, הרפורמציה, הנאורות, המהפכה הצרפתית, עידן המטריאליזם והקפיטליזם, הקומוניזם הרוסי – כל אלה, אליבא דגנון, אינם אלא נקודות ציון בהשתלטות כוחות האופל על העולם. המודרניות, ובעיקר המהפכה המדעית והתפתחות האינדיבידואליזם, מבשרים על תור החורבן, הקאלי־יֻגָה, שבו מתנתקת האנושות באופן סופי מן הסדר האלוהי הבראשיתי.

בעיני גנון, המערב החילוני, שהתנכר לאל ולמורשת, נידון לחידלון; יסודות הסדר הקדום והמבורך נשמרו אך ורק במזרח. מאחר שסבר כי הנצרות הוכיחה את חולשתה בכניעתה להלכי הרוח האנטי־מסורתיים,¹⁰ קיבל על עצמו את דת

האיסלאם, קרא לעצמו "שייח עבד אל ואחיד יחיא", וב-1930 השתקע במצרים וחי בה עד מותו ב-1951.¹¹

דוגין רואה עצמו כטרדיציונליסט מובהק,¹² אף שהוא מנסה להעניק להשקפה זו צביון "רוסי יותר". ברוח זו, הוא קורא להשבת ההירארכיה האריסטוקרטית שאפיינה את הסדר הימי-ביניימי בחסותה של הדת. עיקר הביקורת שהוא מותח כיום על גנון סובבת סביב הטענה שהוגה הדעות הצרפתי מיהר להתיימשך מן הנצרות בכללה, אף שהזרם האורתודוקסי שמר על אופיו האזוטרי ועל זיקתו ל"טרדיציה" הקדומה, בניגוד לקתוליות ולפרוטסטנטיות שאיבדו את דרכן.

מקור אינטלקטואלי נוסף שממנו שואב דוגין השראה הוא "המהפכנות השמרנית", זרם רעיוני ששורשיו בגרמניה בשנות העשרים. עם נציגיו הבולטים אפשר למנות אישים דוגמת אוסוולד שפנגלר, מחבר רב-המכר עב-הכרס שקיעת המערב, שראה אור ב-1918; המשפטן והתיאורטיקן הפוליטי המבריק והשנוי במחלוקת קרל שמיט; ההיסטוריון ארתור מילר ואן דן ברוק והסופר ארנסט יונגר.¹³

במובנים רבים, המהפכנות השמרנית פילסה לעצמה "דרך שלישית", שונה מאלו של הימין והשמאל המסורתיים. בדומה לשמאל הרדיקלי, היא דחתה בסלידה את הסדר חברתי הבורגני ואת הקפיטליזם וראתה בהם גורמים המעודדים פילוג, שחיתות וניוון. מבחינה כלכלית, עמדותיהם של המהפכנים השמרנים נטו יותר לסוציאליזם (אף שדחייתם את משנתו של מרקס הייתה נחרצת). הם דגלו בכלכלה מגויסת בשירות המדינה ובניהולה, והאדירו את העובד כדמות הרואית וחלוצית לעומת בעל ההון האנוכי ותאב הבצע. ואולם, כאן מסתיים הדמיון בין השקפת עולמם ובין חזונו של השמאל. בניגוד לסוציאליזם ולמרקסיזם, שחרתו על דגלם את ערכי החירות והשוויון, המהפכנות השמרנית סלדה מן המודרניות ומן היומרות הפרוגרסיביות שלה. היא לא טיפחה נוסטלגיה מיוחדת לסדר ששרר באירופה לפני המהפכה הצרפתית, אלא ערגה להוויה חברתית פרימורדיאלית ואורגנית יותר – שלא התקיימה, למעשה, מעולם – שבה נטמע הפרט לחלוטין בקהילה נחושה ומלוכדת. מול השקפת העולם האוניברסלית של השמאל, רוממו המהפכנים השמרנים פריטיקולריזמים כמו תרבות, אומה וגזע, ואת המאבק הנצחי בין הכוחות הללו ביכרו על פני הכמיהה לאחוה כלל-אנושית ולשלום עולמי.

האלטרנטיבה שהציעה המהפכנות השמרנית קרצה לדוגין, שראה עצמו תמיד כאיש הימין מבחינת השקפתו הלאומית וכאיש השמאל בכל הנוגע

לעמדותיו הכלכליות. המצע האידיאולוגי שגיבש על בסיס הסינתזה הפוליטית הזאת התהדר בתואר "נאציונל-בולשביזם" וחב לא-מעט גם לנאציזם (ובעיקר לאגף השמאלי, הסוציאליסטי, של המפלגה הגרמנית הידועה לשמצה, שנציגיו הבולטים היו האחים גרגור ואוטו שטראסר). דוגין אמנם דוחה נמרצות את הגזענות הביולוגית של ההיטלריזם, אך אין הוא מסתיר את הערצתו לפולחן המוות הרומנטי של הנאצים. את הטוטליות הזאת, המפקירה את החיים לטובת מטרה נשגבת יותר, הוא מוצא גם באיסלאם הרדיקלי, שבו הוא רואה מודל לחיקוי:

אנו זקוקים למפלגה חדשה. מפלגה של מוות, מפלגה של אנוכיות טוטלית, מפלגת האל, מקבילה רוסית לחיזבאללה, שתפעל על פי חוקים שונים לחלוטין ותראה לנגד עיניה תמונות שונות לחלוטין. עבור המערכת, המוות הוא באמת ובתמים הסוף. עבור האדם הנורמלי, הוא רק ההתחלה.¹⁴

הקוקטייל הרדיקלי של הטרדיציונליזם והמהפכנות השמרנית פתח בפני דוגין דלתות ל"ימין החדש" האירופי, שניזון מאותם מקורות.¹⁵ אלא שדוגין גילה כי בעלי בריתו האידיאולוגיים במערב אינם שותפים לתיעוב שחש כלפי המציאות הסובייטית. האויבת המוצהרת שנגדה יצאו אינטלקטואלים אלו לא הייתה ברית-המועצות, כי אם דווקא יריבתה הגדולה – ארצות-הברית, הסוכנת הנמרצת והדורסנית ביותר של הציוויליזציה הבורגנית המנוונת שבה חיו ושאותה למדו לשנוא. אביו הרוחני של הימין החדש, הבלגי ז'אן טיריאר, כה שטם את הקפיטליזם עד שהחל לנהל רומן גלוי עם המאואיזם ועם הסטאליניזם (כמו גם עם הלאומנות הערבית ועם אש"ף). טיריאר חלם על "אימפריה אירו-סובייטית שתשתרע מדבלין ועד ולדיוסטוק", ושיבח את הצדדים העל-לאומניים, האוטוריטריים והשיתופיים של ברית-המועצות, לעומת "התועלתנות האוטופית" המשחיתה של כלכלות השוק המערביות.¹⁶ המהפך האידיאולוגי שעבר הביא להתפרקות התנועה שהקים, 'אירופה הצעירה', בשנות השבעים, אך הוא הוסיף להותיר את חותמו על הימין המערב אירופי הרדיקלי, המטפח נטיות אנטי-אמריקניות חריפות. ברוח דומה הכריז גם אלן דה-בֶּנוֹאָה הצרפתי, התיאורטיקן המוביל של הימין החדש כיום, כי "מוטב לחבוש קסדה של חייל בצבא האדום מלהתקיים על המבורגרים בברוקלין".¹⁷ כמו טיריאר, עבר גם דה-בנואה מסלול התפתחות רעיוני שהציב אותו בעמדה של התנגדות נחרצת להשפעה המנוונת של ארצות-הברית, של הקפיטליזם המערבי ושל הגלובליזציה. הוא רוצה לראות בארגונה מחדש של אירופה כישות מאוחדת ובה

בעת מחולקת לערב-רב של קהילות אתנו-פוליטיות זעירות ונבדלות מבחינה תרבותית. הוא מטיף לשיבה אל השורשים הפגאניים של היבשת ולכינונו של סדר ניאו-פיאודלי מדגם "הינדו-אירופי, נורדי, קלטי, יווני ורומי".¹⁸

לנוכח אהדתם המופגנת של שותפיו לדרך בימין החדש כלפי המשטר הסובייטי נאלץ כנראה דוגין לבחון מחדש כמה מן ההשקפות שבהן החזיק. הכיול מחדש הרעיוני שעבר לא היה קיצוני כל כך, מאחר שבראשית שנות התשעים נשלמה ממילא קריסתה של ברית-המועצות; התמיכה באימפריה החרבה כנגד הסטטוס-קוו הליברלי קיבלה לפתע נופך חתרני מרענן. הוא המשיך לדבוק להלכה בשלילתו את המרקסיזם-לניניזם, אולם החל לדבר יותר ויותר בשבחי הסובייטיות.

תחת הדגל החום-אדמדם הזה ביקש דוגין לרכוש כוח והשפעה בפוליטיקה הרוסית – אך בהצלחה מועטה בלבד. הוא צידד בפוטש הקומוניסטי הכושל של 1991, שביקש להדיח את מיכאיל גורבצ'וב ולהשיב עטרה סובייטית ליושנה, ובניסיונו של הפרלמנט הרוסי לסלק את הנשיא בוריס ילצין מן השלטון ב-1993. באותה תקופה בנה לעצמו קריירה תקשורתית: דוגין הצטרף למערכת העיתון הלאומני-קיצוני דן (היום), ששינה מאוחר יותר את שמו לז'בֵּרְהָ (מחר). הוא ייסד את הירחון אֶלְמֵנְיִ (יסודות) ואת האלמנך מִלִי אֶנְגֵל (מלאכי המחוק), ושידר תכניות אקדמיות ברדיו. בשנים 1990–1991 הקים גם מכון מחקר ובית הוצאה לאור בשם "אֶרְקֵטוֹוִיָה" ("ארץ צפונית") – שם פרסם את ספריו ותרגם מבחר מכתביהם של ההוגים המערבים הרדיקליים האהודים עליו, ובהם רנה גנון, יוליוס אבולה וקרל שמיט.

לכל אורך שנות התשעים התייצב דוגין בחזית האופוזיציה הרדיקלית לשלטון. ב-1994 הקים את המפלגה הנאציונל-בולשביקית יחד עם הסופר השערורייתי אדוארד לימונוב.¹⁹ בד בבד, הידק את קשריו עם אישים ועם תנועות מחוץ לגבולות רוסיה, שכלפיהם חש קרבה אידיאולוגית. הוא נפגש תדירות עם ראשי הימין החדש האירופי, טיריאר, דה-בנואה, רוברט סְטוֹיְקֵרְס הבלגי ואחרים, ואף ארגן ועידת "שולחן עגול" בהשתתפותם במוסקבה ב-1992. באותה שנה נועד גם עם כריסטיאן בוֹשֶה, ראש הסניף הצרפתי של 'מסדר אבירי ההיכל המזרחיים', שעם אבותיו המייסדים נמנה הרב-מג והשטניסט הידוע לשמצה אליסטר קְרָאוֹלִי.²⁰

אלא שתקוותיו הפוליטיות של דוגין נכזבו. ב-1995 הפסיד בבחירות לפרלמנט מטעם העיר סנקט-פטרבורג, כשהוא צובר פחות מאחוז אחד מן הקולות. המפלגה הנאציונל-בולשביקית לא הצליחה לזכות בתהודה ציבורית

מלבד פרסום מזדמן שנפל בחלקה לאחר פעולה כזו או אחרת של חוליגניות פוליטית קלת ערך (בדרך כלל השלכת דברי מאכל בפרצופיהם של פוליטיקאים שנואים). ב-1996 נתגלע סכסוך בין דוגין ללימונוב ושנתיים מאוחר יותר עזב דוגין את שורות המפלגה ועמו קומץ חסידים. הקריירה הציבורית שלו הגיעה לשפל, אולם דוגין לא אמר נואש. ההצלחה שזכה לה בהמשך הוכיחה כי נהג בתבונה.

ד

הכישלונות הפוליטיים שנחל דוגין במהלך שנות התשעים נטעו בו את ההכרה כי הדרך האופוזיציונית שבה התנהל היא מבוי סתום. התחברות לימין החדש בעל השורשים המרכזי אירופיים ולמסורות אזוטריות העוינות את הנצרות לא הניבה את הפירות המקווים והותירה אותו ללא כוח השפעה ממשי. התרחקותו מן הנאציזם-בולשביזם לוותה אפוא בשינוי טקטי של דגשים באידיאולוגיה שלו: אף שלא הפנה עורף לרעיונות הרדיקליים שהזינו את השקפת עולמו עד אותו זמן, הוא החל להשקיע מאמץ רב יותר בקידום עמדות ההולמות את טעמו של הממסד ואת הרוחות המנשבות בו. ב-1997, לדוגמה, התגלה ידים לשעבר של השטניסטים כפרבוסלאבי אדוק. באותה שנה הוא גם פרסם את החיבור 'יסודות הגיאופוליטיקה: עתידה הגיאופוליטי של רוסיה, ובו הציג את עיקרי הרעיון האירואסיאתי, העתיד לשמש כמרכז הכובד של הגותו ופעילותו הציבורית בשנים הבאות.²¹

הרעיון האירואסיאתי, חשוב לציין, לא בא לעולם עם דוגין. הוא התגבש בקרב קבוצה של גולים רוסים באירופה בשנות העשרים של המאה הקודמת. אביו מולידו היה הנסיך ניקולאי טרובצקווי, שנטש את רוסיה לאחר המהפכה הבולשביקית והשתקע בסופיה, בירת בולגריה, שבה היה ריכוז גבוה של גולים רוסים "לבנים". בספר אירופה והאנושות, שראה אור בסופיה בשנת 1920, שרטט טרובצקווי תמונה המציגה את רוסיה כחלק בלתי נפרד מן המרחב האירואסיאתי.²² טרובצקווי גרס כי רוסיה היא ישות מובחנת לא רק מבחינת הרכבה האתני, אלא גם בכל האמור בדתה, בערכיה ובחזונה המדיני. היא נשענת על מיזוג בין מורשת האימפריה המונגולית ובין המסורת הדתית הביזנטית, שהוטמעו בתודעת הגזע הסלאבי. אירופה, לעומת זאת, היא ערש

"התרבות הגרמאנית-רומית", כהגדרתו של טרובצקוי. תרבות זו עברה תהליך חילון מקיף ואימצה מערכת ערכים פוסט-נוצרית, המציבה בראש הסולם את האינדיבידואליזם, האגואיזם, התחרות, המטריאליזם והקדמה הטכנולוגית. ההיבטים המאפיינים אותה ונהייתה אחר החומר במקום אחרי ערכי הרוח המקובלים על יתר הציוויליזציות מעניקים לה צביון גס וכוחני, המתבטא, בין היתר, בנחישותה לאכוף את דרכיה הפסולות על העולם כולו. טרובצקוי ראה בהתפשטות התרבות האירופית, בשמם של אידיאלים "אוניברסליים" לכאורה, מגיפה רוחנית המאיימת על האנושות ועל רוסיה בכללה. הוא האמין כי שלטונו הכושל של בית רומנוב ה"מתמערב" המיט חורבן על המדינה הסלאבית והביא לפילוג בכנסייה הרוסית; שתי ההפיכות של 1917, טען הנסיך, אינן אלא התפרצויות של רוסיה הקמאית, זו של "ממלכת מוסקבה" האירואסיאתית, היוצאת כנגד "קיסרות סנקט-פטרבורג" הכמו-אירופית.

טרובצקוי וגולים אחרים הקימו את התנועה האירואסיאתית,²³ שחרתה על דגלה חזון מדיני ייחודי: עתידה של רוסיה, כך סברו, טמון בהתגברות על הבולשביזם, אף שזה סלל את הדרך לתקומתה כאומה אירואסיאתית. בעתיד זה תיווצר עילית חדשה אשר תקדש שורה של ערכים "אידיאוקרטיים", כמו חזרה בתשובה פרבוסלאבית, לאומנות "פאן-אירואסיאתית", אחריות קולקטיבית, סגפנות, עזרה הדדית ומשמעת ברזל. המדינה הרוסית, שתחזור למקורותיה, תתגבש מחדש על פי דגם שלטוני ייחודי המותאם לאירואסיה – ממשל "דמוטי" (לעומת זה הדמוקרטי, הארור), שבמסגרתו תפעלנה מועצות קהילתיות אוטונומיות למחצה תחת מרותה הבלתי מעורערת של העילית. רק כך תזכה שוב רוסיה בנשמתה ותהדוף את הקולוניאליזם הדורסני של התרבות הגרמאנית-רומית.

התנועה שייסד טרובצקוי החלה לגווע כבר בתחילת שנות השלושים, ובשנת 1938, עם מותו של הנסיך הגולה, שבקה חיים. אולם הרעיון האירואסיאתי לא עבר מן העולם; בשנות השמונים הוא זכה לתחייה הודות להיסטוריון הרוסי לב ניקולאיביץ' גומילוב, בנם של המשוררים הנודעים ניקולאי גומילוב ואנה אחמטובה.

בדומה להוגי דעות אחרים שהזכרנו, גומילוב ראה בעמים אורגניזמים חיים, המורכבים מאנשים בעלי קרבת דם, היסטוריה משותפת וגורל מאחד. הוא סבר כי האורגניזמים הללו – שאותם העדיף לכנות "אתנוסים" ולא "לאומים" – נולדים, מתבגרים, מתרבים, נאבקים על קיומם, מזדקנים ומתים; התהליך כולו אורך, לדעת גומילוב, כאלף ומאתיים שנים בממוצע. כל אתנוס ניחן

ב"פֶּסִיּוֹנָאֲרִיּוּת" (passionarity), אנרגיה או חיוניות פנימית שרמתה עולה או צונחת, בהתאם לשלב ההתפתחותי שבו מצוי האורגניזם הקולקטיבי. כאשר ה"פסיונאריות" שלו מצויה בשיאה, האתנוס מחולל מהפכים, פורץ דרכים חדשות בהגות וביצירה ויוצא לכיבושים; כאשר היא בשפל, מופיעים בקרבו ניוון, פאסיביות והשחתת המידות.

על פי התיאוריה שהציע גומילוב, אתנוסים יכולים להתחבר בנסיבות מסוימות ולהרכיב ישות גדולה וחזקה יותר. כך נוצר, לטענתו, ה"סופר-אתנוס" הרוסי, המלכד סלאבים, מונגולים, טטרים, אוגרו-פינים וקבוצות קטנות יותר. המיזוג בין רוכבי הערבות לשוכני היערות, בין הנוודים התורכים הפגאנים לנוצרים האורתודוקסים, הוליד שלם הגדול מסך חלקיו: כוח אירואסיאתי צעיר יחסית (שגילו חמש מאות שנים בלבד),²⁴ שופע כוח חיים ובעל ייחוד אתני ותרבותי המבדיל אותו בבירור משכניו ממערב ומדרום.

ואמנם, הסופר-אתנוס הזה לא מצא בסיס משותף ("קומפלמנטרי", בז'רגון של גומילוב) עם הסופר-אתנוס האירופי, שנוצר כמעט אלף שנים קודם לכן כמזיגה לטינית-טבטונית. מאחר שאירופה מיצתה בפועל את מחזור החיים שלה, היא שאפה ועודנה שואפת להשתלט על הסופר-אתנוס הרוסי ולהטמיעו בתוכה. גומילוב גרס כי ערבוב מסוג זה מבשר אסון לכוחות הצעירים והחיוניים יותר, הצריכים להילחם על עצמאותם ולפלס דרך משלהם בעולם. בדומה לטרוברצקוי, התריע גומילוב שוב ושוב מפני ההשפעה המשחיתה של המערב הזקן והרקוב על תרבות מולדתו, המשתייכת בכלל ל"מזרח".

גומילוב הזהיר גם מפני היהודים; האנטישמיות שלו הייתה בוטה וחד-משמעית. העם היהודי, הסביר, הוא אתנוס עתיק שאיבד את ארץ אבותיו ומאז הוא שורד כטפיל הניזון מן החיוניות של מארחיו; לא זו בלבד שאין הוא קומפלמנטרי עם אתנוסים אחרים, הוא גם משולל התאמה לסביבתו האקולוגית, מאחר שהוא מתקיים ללא קשר אמיתי אל האדמה. בפועל, האתנוס הזה הוא צורת מחשבה יותר משהוא לאום של ממש. בנימה דומה תקף גומילוב גם את ארצות-הברית, שהצטיירה בעיניו כמדינה פריזיטית, נגועה ביהודיות, המתקיימת באמצעות בזיזת משאביהם של אתנוסים אחרים.²⁵

בהיסטוריוגרפיה הסובייטית נחשב גומילוב מומחה להיסטוריה של העמים הנוודים, אבל רעיונותיו המקוריים נתפסו בעיני האקדמיה כקוריוז מביך והושתקו בקפידה. מלומדים פטרו את התיאוריות שלו כעורבא פרח – גיבוב של אבחנות סוחפות, הנשענות על בסיס עובדתי רעוע ולעתים אף דמיוני.²⁶ ברם, בשנת 1988 השתנה מעמדו של גומילוב מן היסוד. ייסורי הגסיסה של

הגוש הקומוניסטי לוו בפריחה של תיאוריות בעלות גוון לאומני פסבדו-מדעי, ולהיפותזות של ההיסטוריון השנוי במחלוקת נמצאו פתאום לא-מעט דורשים.

גומילוב לא זכה ליהנות מן הפופולאריות שלו זמן רב – הוא נפטר ב-1992 – אולם עד מהרה נמצא לו יורש אינטלקטואלי בדמותו של דוגין. ואכן, דוגין, השוזר את רעיונותיו של גומילוב בתיאוריות גיאופוליטיות אחרות,²⁷ רואה אף הוא ברוסיה כוח אירואסיאתי עולה, שמוצאו בחיבור הסלאבי-תורכי. הזהות הרוסית, כך הוא גורס, נובעת מן השילוב בין היסודות הצפוניים-נורדיים לאלו המזרחיים – בין ה"לבנים", בעלי האוריינטציה הסמכותנית, ל"צהובים", בעלי המורשת האזוטרית. גישתו החיובית למיזוג כזה מבדילה אותו מלאומנים רוסים אחרים, הניזונים משנאת זרים. ואמנם, אף שבפיו של דוגין שגורה העגה של תורת הגזע והוא משתמש לעתים קרובות ברטוריקה של "דם ואדמה", הוא מסתייג מפרשנויות ביולוגיות לשיח הזה ודוחה בשתי ידיו גילויים של אנטישמיות.²⁸ לטענתו, הזהויות שעליהן הוא מדבר הן תרבותיות במהותן, והלאומנות שהוא מקדם – אם אפשר בכלל לכנותה כך – אינה מבוססת על נאמנות עיוורת לקבוצה אתנית כזו או אחרת, אלא למדינה, המורכבת ממארג של קבוצות כאלה.

מול רוסיה ניצב כוח אחר, קוטבי לה, הדורש את רעתה – "אטלנטיקה", הברית האנגלוסקסית, שבראשה עומדת ארצות-הברית. דוגין סבור כי היריבות בין השתיים מבוססת על ניגוד טבעי: רוסיה האירואסיאתית היא ישות יבשתית ("טְלוֹקְרִיט" בז'רגון של שמיט ודוגין), ואילו אטלנטיקה היא אימפריה ימית ("טְאֶלְסוֹקְרִיט").²⁹ בעקבות תיאורטיקנים גיאופוליטיים אחרים טוען דוגין כי המאבק המתמשך בין ציוויליזציות יבשתיות לימיות מניע למעשה את ההיסטוריה העולמית.³⁰ העימות הוא מהותי: אימפריות יבשתיות מכבדות בדרך כלל שוני וגיוון תרבותי, ואילו מעצמות ימיות שואפות להטיל את מרותן על סביבתן באמצעות כפיית הומוגניות פוליטית, כלכלית ותרבותית. אטלנטיקה, לדוגמה, מבקשת לאכוף על העולם כולו את הדגם האמריקני, שבו היא רואה את פסגת ההישגים של המין האנושי, בשעה שדוגין מזהה בו את כל מה שנקלה ומגונה:

כיום קיים בעולם כוח – גדול ורציני – העומד בדרכנו. הוא פירק לגורמים את מולדתנו והטיל על היבשת את קורי העכביש של נוכחותו האפלה; זוהי הציוויליזציה של המערב הרחוק, בצדו השני של האוקיאנוס. ארצות-הברית; במדינה הזאת הכל הפוך – שם שולטים חוקי המְרָאָה – החלש והחולה זוכה

לכבוד, המעוות והסוטה – נמצא במרכז תשומת לבו של הכלל. שם מותר לך להיות חלש, חולני, מנוול ופחדן, והכוח, הרצון והתבונה – אסורים; שם הכל מומר בכסף... שם שולטים השקר והעֶרמה, מוצרי מזון מהיר מזויפים... כל אשר מקורו באמריקה מהול ברעל. כל מה שנאמר שם – שקר ומגיפה... זה יהיה הצעד הראשון במלחמה הגדולה של היבשות – אירואסיה נגד אמריקה; לברית שלנו יש אויב אבסולוטי: ארצות־הברית של אמריקה. זוהי תחילתה וסופה של שנאתנו.³¹

כדי לבלום את התפשטות השפעתה המסרטנת של אטלנטיקה, נדרשת רוסיה להבטיח את מעמדה הדומיננטי ביבשת. תפיסתו של דוגין את מקומה של רוסיה במרחב האירואסיאתי היא אימפריאלית במובהק. לא זו בלבד שהוא חותר לשקם את תפארתו הטריטוריאלית של הגוש הסובייטי, הוא מבקש גם לספח אל הגוש הזה אזורים שלא השתייכו אליו בעבר – ובהם הבלקנים, טיבט ומונגוליה. נוסף על כך, הוא מציע מערכת של בריתות אסטרטגיות עם שכנות רבות־עוצמה. בניגוד לאבות התנועה האירואסיאתית, הוא רואה באירופה היבשתית בעלת ברית פוטנציאלית, וקורא לארצו לחבור לגרמניה – מושא הערצתו האמיתי – במערב. במזרח הוא מזהה שותפה פוטנציאלית בדמותה של יפן, שבאמצעותה אפשר יהיה אולי להגביל את התעצמותה של סין, המתחרה ברוסיה על הבכורה באירואסיה. בדרום משליך דוגין את יתרו בעיקר על איראן: הוא מרעיף שבחים רבים על הרפובליקה השיעית, הניצבת נחושה מול האמריקנים, ומברך גם על תכניתה להתחמש בנשק גרעיני.³² אפילו ישראל נתפסת בעיניו כגורם המסוגל להשתלב בקואליציה האירואסיאתית – לצד מדינות ערב – ובלבד שתנתק עצמה מפטרוניתה האמריקנית.³³

תכלית ההתחברויות והבריתות הללו היא חד־משמעית: מלחמה. סימונה של אמריקה כאויב אבסולוטי, המתואר כמחלה ממארת ומידבקת, מעניק לאידיאולוגיה האירואסיאתית של דוגין צביון תוקפני במיוחד; עבורו, "התנגשות הציוויליזציות" אינה עימות תרבותי ורוחני גרידא, אלא מאבק מניכאי בין בני אור לבני חושך, המתנהל גם – ואולי בעיקר – בשדה המערכה. אם רוסיה חפצת חיים, אם היא נכונה למלא את השליחות הנשגבה שיועדה לה, אין היא יכולה להתחמק מן ההתנגשות הקטסטרופלית הזאת. אדרבה, מצהיר דוגין, עליה לשוב לקראתה. הנפיל האירואסיאתי המתעורר חייב לגבור על הענק האטלנטי המנוון, להכריע אותו ארצה – ולתבוע את חלקו בסדר החדש שייכון על הריסות העולם הישן:

הדוב הרוסי התיר את כבליו, הוא קרע את כתונת המשוגעים שלו, זחל מתוך המאורה אל אוויר העולם, וכעת, ממש כמו דוב משוטט, הוא ינוע בכל שטחה של היבשת האירואסיאתית. ואיש לא יעצור אותו עכשיו. לא הגיס החמישי, לא סוכני ההשפעה, לא המומחים, לא מערכת הערכים האירופית ולא מגני זכויות האדם. שום דבר לא יכול לעצור אותו, פרט לכוח הרצון שלו. הרוסים התעוררו, כולם מבינים זאת... היו מקרים שבהם היינו מגיעים כך גם עד פריז. היינו עוברים מחצית מאירופה, ומביטים עליה בשלווה, כעל שטח ששייך לנו. אנחנו עשויים לשוב ולעשות כן. אני מבין שזהו נושא לא-נוח. אבל, מצד שני, מה אפשר לעשות בשעה שההסלמה בין שתי מעצמות-העל מתגברת?³⁴

ה

פרסום הספר יסודות הגיאופוליטיקה ב־1997 עורר עניין רב, והביא את דוגין לתשומת לבם של גורמים רבי-כוח בצמרת הרוסית. בהמלצתו של האוליגרך אלכסנדר טְרַנְצֶב, שעמו השכיל להתידד, אימצו אנשי המטה הכללי של הצבא הרוסי את דוגין. משנתו האנטי-אמריקנית, הקוראת להחזיר את העטרה האימפריאלית הרוסית ליושנה, קלעה היטב לטעמם של הגנרלים המתוסכלים, שנלאו מממשלו של ילצין ומיחסו המתרפס למערב. ספרו החדש שולב אפילו בתכנית הלימודים של האקדמיה הצבאית כחומר קריאה מומלץ לדור הבא של הקצונה הגבוהה. שנה לאחר מכן כבר הפך דוגין ליועץ פוליטי בכיר ליושב ראש הפרלמנט הרוסי, גְנְדִי סְלֶזְנִיב, יוצא המפלגה הקומוניסטית שעמד בראש 'המרכז לניתוחים גיאופוליטיים' – מכון מחקר שמטרתו המוצהרת היא גיבוש המלצות בנושאי ביטחון פנים. קרנו של סלזניב החלה לשקוע בתחילת 2001, אולם דוגין כבר נהנה ממעמד וממוניטין שעליהם יכול היה רק לחלום שנים ספורות קודם לכן.

ואמנם, מינויו של ולדימיר פוטין לנשיאות רוסיה והרוח החדשה שהביא עמו למסדרונות הקרמלין בישרו גם על נסיקה של ממש ביוקרתו של האינטלקטואל הפרובוקטיבי. מאמציו של דוגין להתערות בסביבתו של הנשיא נשאו פרי. הוא יצר קשרים הדוקים עם הסיעה ה"ביטחוניסטית" הנצית שאנשיה, יוצאי השירותים החשאיים והצבא, לחשו על אוזנו של פוטין. ראש וראשון לאלה הוא איגור סְצ'ין, איש קג"ב לשעבר המשמש עוזרו הקרוב

ביותר של פוטין זה חמש-עשרה שנה ומאייש כיום את תפקיד המשנה לראש הממשלה. עם חברי הסיעה נמנים גם ניקולאי פטרושב, לשעבר ראש שירות הביטחון הפדרלי וכיום מזכיר מועצת הביטחון הרוסית; סרגיי איוואנוב, סגן ראש הממשלה וחבר מועצת הביטחון; ובוריס גריזלוב, יושב ראש הפרלמנט ויושב ראש מפלגת השלטון – כולם אנשים שאי-אפשר להמעיט במידת השפעתם על סדר היום של רוסיה ועל מהלכה בעולם.

בעידודם של מקורבי פוטין עשה דוגין את הצעד הבא, המתבקש, בקריירה הציבורית הפורחת שלו, ובאפריל 2001 הקים תנועה בשם 'יִבְרָזְיָה' (אירואסיה). יברזיה הפכה במאי 2002 למפלגה פוליטית וחודשים ספורים לאחר מכן, בנובמבר, ל'תנועה האירואסיאתית הבינלאומית'.³⁵ בניגוד לארגונים שבהם השתתף בעבר, התנועה האירואסיאתית רחוקה מלהיות גוף קיקיוני. בוועד המנהל שלה חברים אנשים רמי דרג: אלכסנדר סוקולוב, שהיה שר התרבות עד בחירתו של דמיטרי מדבדב לנשיאות; אלכסנדר טוֹרְשִׁין, סגן יושב ראש הבית העליון בפרלמנט הרוסי; אֶסְלֶמְבֶּק אֶסְלַחְנוֹב, שהתמודד בעבר לנשיאות צ'צ'ניה ושימש יועצו של הנשיא פוטין לענייני קווקז, וכיום הוא ציר בדומה הרוסית; טֶלְגֵט טְגֶ'דִין, המופתי של רוסיה; פרופ' איגור פֶּרְיִין, דיקן הפקולטה ליחסים בינלאומיים באקדמיה הדיפלומטית של משרד החוץ הרוסי; גנרל-לוטננט ניקולאי קְלוֹקוֹטוֹב, ראש החוג לאסטרטגיה באקדמיה של המטה הכללי הרוסי; ומיכאיל לְאוֹטְיִיב, איש תקשורת פופולארי הנחשב לעיתונאי החביב על פוטין.

במאמציו לזכות בחסדי החוג הפנימי של הנשיא זנח דוגין את הקריאה לביזור הכוח הפוליטי, שאותה השמיע בימים שבהם הזדהה עם חוגי הימין החדש, לטובת האדרת דמותו של המנהיג היחיד. בכנס ההקמה של תנועתו הכריז כי שלטונו של פוטין מסמל את ניצחון הרעיונות האירואסיאתיים: "אנו תומכים בנשיא באופן טוטלי ורדיקלי. לכן, אנחנו מרכז טוטלי ורדיקלי".³⁶ בשלהי כהונתו השנייה של פוטין, כאשר שאלת היורש העתידי עלתה על סדר היום הציבורי, הצהיר דוגין בנאמנות ללא דופי: "פוטין הוא בכל, פוטין הוא הכל, פוטין הוא אבסולוטי, פוטין אינו ניתן להחלפה".³⁷ ברי שהוגה הדעות הנאציונל-בולשביקי אינו מהסס לפאר את הנשיא במונחים השאובים ישירות מן הלקסיקון הטוטליטרי. נימה פאשיסטית מובהקת שולטת גם במניפסט של 'ברית הנוער האירואסיאתי' פרי עטו:

מטרתך: להפוך לאדון; עליך להיות יפה, גאה, חכם ואמיץ... אתה יותר מאדם. אתה מוכרח להפוך ליותר מאדם... מטרתנו – שלטון אבסולוטי; אנו ברית של אדונים, מפקדיה החדשים של אירואסיה... משמעת היא היסוד של ברית הנוער האירואסיאתי. זהו הנתבי אל האדנות ואל השלטון... בלא המשמעת האדם הוא לא-כלום, פסולת. כאשר תלמד לציית, תדע גם לפקד...³⁸

בשנים האחרונות הצטננה קמעא התלהבותו של דוגין מפוטין. מפעם לפעם הוא אפילו יצא בביקורת על הנשיא, בטענה כי זה מוקף ביועצים פרו- מערביים ואינו נוקט מדיניות תקיפה די הצורך נגד ארצות-הברית ובעלות בריתה במרחב האירואסיאתי, ובהן אוקראינה, המדינות הבלטיות וגיאורגיה.³⁹ ברם, נראה שהמשבר האחרון בקווקז השיב להוגה הדעות את האמונה במנהיגו. עמדתו של דוגין בפרשה הייתה מיליטנטית מאוד מלכתחילה: בריאיון שהעניק ב-8 באוגוסט 2008 לתחנת הרדיו אֶחּוּ מוֹסְקֵבִי טען כי גיאורגיה מבצעת רצח עם בחבל הבדלני דרום אוסטיה, וכי על רוסיה להכות אותה מכה ניצחת.⁴⁰ בהפגנה שערכו יומיים לאחר מכן מחוץ למשרד ההגנה בבירה, השמיעו פעילי התנועה האירואסיאתית ומנהיגם קריאות קצובות: "טנקים לטביליסי!"; "תהילה לרוסיה! תהילה לאימפריה!"⁴¹ ב-18 באוגוסט, כאשר ברור היה שהגיאורגים ניגפו מפני הצבא הרוסי, דרש דוגין לכונן משטר צבאי בגיאורגיה, ומאז שוך הקרבות הוא חוזר ותובע את "ראשו" של מיכאיל סאקשווילי כדי לשפוט אותו בבית דין בינלאומי בעוון פשעים נגד האנושות.⁴² כך או כך, תמיכתו בקברניטיה של רוסיה חזרה והתמצקה לנוכח מדיניותם האגרסיבית. בריאיון שפורסם בלוס אנג'לס טיימס ב-4 בספטמבר 2008 הסביר כי "פוטין ומדבדב עברו את נקודת האל-חזור. הם הוכיחו שהרצון וההחלטה להפוך את המילים למעשים אינם הפיכים. תמיכתי בהם היא כעת אבסולוטית". ואם שכח מאן דהוא מה צופן העתיד לרוסיה, טרח דוגין והזכיר לו: "אנו רחוקים עדיין מן הסוף. זוהי רק ההתחלה של עימות אמיתי, וכנראה גם רציני ומסוכן מאוד, בינינו ובין האמריקנים".⁴³

א לכסנדר דוגין, שמונה לאחרונה לראש 'המכון למחקרים שמרניים' באוניברסיטת מוסקבה, אינו האידיאולוג הרשמי של ממשל פוטין:⁴⁴ תפיסותיו מורכבות מדי, סגנונו בוטה מדי ואופיו מרדני ועצמאי מדי. עם זאת, אין הוא הוגה דעות קיקיוני. עם חוג מקורביו נמנים פוליטיקאים, גנרלים, אנשי רוח, עיתונאים, מנהיגים דתיים ובעלי ממון; כלי התקשורת מחזרים לפתחו וחשוב מכל – ההשקפות שהוא מקדם חלחלו ללב הממסד ולשרדות המרכזיות של הציבור הרוסי. דוגין עצמו אינו חושש להתפאר בהישגיו:

רעיונותיי – שולטים, השיח שלי – שולט. כן, השלטון אינו מודה מניין הוא שואב [את רעיונותיו]... כן, ביני ובין השלטון קיימים חוגים שלמים של אנשים... שמוסיפים לרעיון המרכזי של הגיאופוליטיקה האירואסיאתית, לטרדיצינולזים השמרני וליתר האידיאלים שאני מפתח... ויוצרים גרסה מהולה יותר. בסופו של דבר הגרסה הזאת מגיעה אל השלטון, המתבסס עליה כעל דבר מובן מאליו. משום כך, לדעתי, פוטין נעשה יותר ויותר לדוגין, או לפחות מיישם את התכנית שאני בונה במשך כל חיי.⁴⁵

אין אלה דברי רהב גרידא; דיוקנה הנוכחי של רוסיה מזכיר יותר ויותר את חזונו של דוגין. אופיו האוטוריטרי של המשטר הנוכחי, הכלכלה האטטיסטית שהוא מנהיג ומדיניות החוץ האגרסיבית והאימפריאלית שהוא נוקט – בכל אלה יש כדי לאשש את תקוותו של הוגה הדעות הרדיקלי כי מולדתו אמנם מתקדמת בכיוון הרצוי לקראת מימוש ייעודה ההיסטורי.

ואמנם, בעוד שבשנות התשעים חש דוגין תסכול לנוכח הדמוקרטיזציה של המדינה הרוסית, הרי שכיום הוא יכול לרוות נחת מן ההיפוך המוחלט של המגמה. מדיניות הפנים של פוטין משילה בהדרגה מעל רוסיה את רוב הסממנים המזהים עם "החברה הפתוחה" המערבית. הארגון הבינלאומי 'פרידום האוס', המפרסם מדי שנה מדד שבו הוא מדרג מדינות בהתאם למידת החירות הדמוקרטית שהן מתירות לאזרחיהן, מגדיר משנת 2005 את הפדרציה הרוסית כ"לא-חופשייה" ומציב אותה מתחת לתימן, לג'בוטי ולאוגנדה – ולא בכדי.⁴⁶ פוטין ואנשיו אינם מהססים לנקוט יד קשה נגד כל גילוי של התנגדות

פעילה מבית – החל בהערמת קשיים על רשימות מפלגתיות יריבות המבקשות להתמודד בבחירות וכלה ברדיפת פוליטיקאים ואקטיביסטים שסר חנם בעיני הקרמלין, או שלא היו אהודים עליו מלכתחילה.⁴⁷ הודות למהלכים אלו, ולפופולאריות הציבורית העצומה שממנה הוא נהנה ממילא, פוטיין אינו צריך לחשוש מפני אופוזיציה אמיתית בפרלמנט; המפלגה הקומוניסטית בראשות גנאדי ז'וגנוב והמפלגה האולטרה-לאומנית בראשות ולדימיר ז'ירינבסקי מונות יחדיו כעשרים אחוזים בלבד מצירי הדומה, ואיש אינו מחשיב אותן כאיום של ממש על חוגי השלטון.

ההנהגה הפוליטית זוכה לשיתוף פעולה מלא גם מצד הרשות השופטת. המונח "צדק בְּסִמְנֵי" – על שמו של רובע מוסקבאי שבו שוכן בית דין – הפך כיום לביטוי שגור, המציין את ההטיה הברורה של מערכת המשפט לטובת התביעה, המצייתת להנחיות הממשל.⁴⁸ תופעה זו אינה נסתרת מעיני איש, אך רק מעטים מעזים לדבר עליה בפומבי; אחת מהן היא ילנה ודיבינה, שופטת בכירה בבית המשפט הפדרלי לבוררות, שסיפרה, במהלך עדות שמסרה בבית משפט ביוני 2008, כי הייתה נתונה ללחצים מצד הקרמלין וכי נאמר לה, בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים, שפסיקה בניגוד לאינטרסים של השלטון תעלה לה במשרתה.⁴⁹ שופטים אחרים אינם ממהרים לגלות אומץ לב ציבורי כזה ומעדיפים לשמש זרוע מבצעת של אנשי הנשיא.

התקשורת הרוסית ידעה אף היא ימים יפים יותר; לאחר שנים ספורות שבהן נהנתה מחירות משכרת, היא גויסה שוב ברובה לשירותו של המשטר. ארגוני הכתבים הבינלאומיים מכריזים בפה מלא כי רוסיה היא אחת המדינות הגרועות בעולם בתחום חופש העיתונות.⁵⁰ ואמנם, הממשל הרוסי אינו בוחל בשום אמצעי כדי להדק את אחיזתו במדיה: השתלטות מלאה על ערוצי הטלוויזיה, סגירת עיתוני אופוזיציה באמצעות לחץ כלכלי ומשפטי, מאסר כתבים "סוררים" והגשת תביעות נגדם בתואנות מתואנות שונות. ובכך כנראה אין די: בתקופת שלטונו של פוטיין נרצחו 133 עיתונאים – הידועים שבהם הם פול קְלֶבְּנִיקוֹב ופעילת זכויות האדם אנה פּוֹלִיטְקוֹבְּסְקָה – בנסיבות שרב בהן הנסתר על הגלוי. לאחר שהשתלטו על התקשורת המשודרת והכתובה, נותר לנשיא ולדורשי שלומו יעד גדול נוסף: האינטרנט. ואמנם, בתחילת שנת 2008 יצא קונסטנטין רִיקוֹב, חבר הדומה מטעם 'רוסיה המאוחדת', בהכרזות כי יש ליצור רשת אינטרנט רוסית ריבונית, שתשמש לגיוס אידיאולוגי ופטריוטי של הנוער.⁵¹ והנה, באוקטובר השנה הצהיר שר התקשורת החדש, איגור שְׂגוֹלֶב, כי

הפרויקט ליצירת אינטרנט רוסי, "המוגן מפני השפעות הרסניות חיצוניות", אמנם יצא לדרך.⁵²

בד בבד עם הדה־דמוקרטיזציה של הפוליטיקה הרוסית, עלתה גם כלכלת המדינה על מסלול התואם את המרשם שבו דוגל דוגין. הכלכלה הרוסית הריכוזית מתנהלת על פי העקרונות הקורפורטיביים של השמרנות המהפכנית (או "הדרך השלישית"). כל הגופים הגדולים במשק – התעשייה הצבאית, חברות האנרגיה והתאגידים העוסקים בניצול המרבצים הטבעיים – נתונים בידי אנשי הממשל או בידי נאמניהם. האוליגרכים שהעזו לצאת נגד פוטין, דוגמת מיכאיל חודורקובסקי, שעמד בראש ענקית הנפט 'יוקוס', סולקו מהדרך.⁵³ (דוגין עצמו הצדיק תופעה זו בטענה שבהירארכיה החברתית המסורתית מעמד הסוחרים כפוף תמיד למרותו של מעמד הלוחמים.⁵⁴) הציבור עצמו אינו מתקומם נגד הסדר הכלכלי שאכף פוטין; לאחר התווה ובוהו שאפיין את שנות התשעים, הוא זוכה סוף־סוף לרווחה וליציבות, הודות לזינוק במחירי הנפט והגז ולרגיעה בצ'צ'ניה.

אולם אם יש לדוגין סיבה לחוש התרוממות רוח פטריוטית של ממש הרי שהיא נעוצה במדיניות החוץ והביטחון של המשטר הנוכחי. מאז תפס פוטין את מקומו של ילצין זנחה מוסקבה את השאיפה להשתלב במערב המשגשג ואימצה מדיניות נצית מובהקת. בתקופה זו, בשנים 2000–2007, תפח תקציב הביטחון של רוסיה פי 4.6.⁵⁵ היא אף הודיעה כי בכוונתה ליישם בשנים הקרובות תכנית כוללת למודרניזציה של הצבא, בעלות של חמישה טריליון רובל, ולהצטייד בטיילים בליסטיים בין־יבשתיים חדשים, בצוללות גרעיניות ובנושאות מטוסים.⁵⁶ בה בעת, רוסיה עושה כל שביכולתה כדי להטיל את מוראה על שכנותיה הפרו־מערביות; היא הפגינה כבר את רצינות כוונותיה בפלישה לגיאורגיה – והיא נוקטת כלפי אוקראינה, פולין והמדינות הבלטיות לשון איומים תוקפנית שכמותה לא העזה להשמיע אפילו בימי המלחמה הקרה. דוברים מטעם הקרמלין אינם מהססים להעלות מפעם לפעם את האפשרות של מלחמה גרעינית כדי להבהיר למערב הזחוח שיום הדין, שנדחה כמדומה עם נפילת הגוש הקומוניסטי, עשוי להימצא בעצם ממש מעבר לפינה. החלטתה של רוסיה להתנער מאמנת ה־CFE (המגבילה פרישת ציוד צבאי באזור המשתרע בין האוקיאנוס האטלנטי להרי אורל), ולחדש את הטיסות ארוכות הטווח של מפציצי האסטרטגיים ברחבי העולם, מקנה להצהרות הלוחמניות של מנהיגיה ממשות עוכרת שלוה.⁵⁷

קשה לחלוק על ההתרשמות שרוסיה חובקת כיום את החלום האירואסיאתי בהתלהבות רבה. פוטין עצמו הצהיר על כך בריש גלי, במאמר שפרסם בסוף שנת 2000 תחת הכותרת: "רוסיה חשה עצמה תמיד כמדינה אירואסיאתית".⁵⁸ בנאום שנשא באותה שנה באוניברסיטה בקזחסטאן הזכיר פוטין את גומילוב ואמר:

רבים מכנים את לב ניקולאייביץ' גומילוב "האירואסיאתי הדגול של עידננו". הוא היה היסטוריון, אתנוגרף, משורר ואדם בעל ידע אנציקלופדי ממש. לב ניקולאייביץ' שפט הכל על פי המידה הנעלה של ההיסטוריה... המטען המאלף שנושאים עמם הרעיונות האירואסיאתיים חשוב היום במיוחד...⁵⁹

הרעיונות האירואסיאתיים – מבית המדרש של גומילוב ושל ממשיכו, דוגין – עשויים אמנם לשפוך אור על מהלכיה של מוסקבה בזירה הבינלאומית. עיונותה המופגנת של רוסיה לארצות-הברית, המאמצים שהיא משקיעה בהגברת השפעתה על אירופה, ובעיקר על גרמניה,⁶⁰ קשריה המתהדקים עם איראן וניסיונותיה להפגין שוב נוכחות במזרח התיכון מעידים על נחישותם של מעצבי המדיניות בקרמלין לכוון ברית אנטי-אמריקנית – או "אנטי-אטלנטית", בלשונו של דוגין – שבה תמלא רוסיה את התפקיד המוביל.

בהתאם למגמה זו, עובר גם הזיכרון הקולקטיבי הרוסי רוויזיה יסודית. לאחר שנים שבהן הפנתה רוסיה עורף לעברה הסובייטי, היא מטפחת שוב נוסטלגיה גלויה לסדר האימפריאלי הקומוניסטי. מהפך זה משתקף היטב בהתבטאויותיו של פוטין. באפריל 2005, בנאומו השנתי לאומה הרוסית, קבע הנשיא כי "קריתתה של ברית-המועצות הייתה הקטסטרופה הגיאופוליטית הגדולה ביותר במאה העשרים".⁶¹ הקו שהתווה פוטין בדברים אלו כבר בא לידי ביטוי מעשי בתחום החינוך. ספרי הלימוד החדשים להיסטוריה ולמדעי החברה, הנלמדים בבתי הספר ברוסיה, מציגים נראטיב היסטורי חדש-ישן: סטאלין, כך נכתב בהם, היה מנהיג משכמו ומעלה; הטיהורים הנרחבים שערך בשנות השלושים נועדו לענות על הצורך החיוני ב"רענון הדרגים"; ברז'נייב הבטיח את יציבותה ואת פריחתה של ברית-המועצות, שהייתה "דגם החברה האידיאלית בעיני מיליוני אנשים ברחבי העולם"; גורבצ'וב וילצין המיטו חורבן על המעצמה; ואילו פוטין – אין זה פלא – חתום על כל מפנה לטובה שחל ברוסיה מאז שנת 2000.⁶²

הנה כי כן, אלכסנדר דוגין יכול להיות מרוצה. האידיאולוגיה שפיתח תחת תוויות שונות – "טרדיציונליזם", "הדרך השלישית", "נאציזם-בולשביזם"

ו"התנועה האירואסיאתית" – הופכת לנגד עיניו לקו הרשמי של ממשלתו, והוא יכול ללא ספק להכריז בגאווה ש"פוטין נעשה יותר ויותר לדוגין". אינטלקטואל השוליים לשעבר והפילוסוף של "המרכז הרדיקלי" בהווה מסמן את הנתבי שבו מתקדמת המדינה הרוסית האדירה, ולנו לא נותר אלא להיזכר בדבריו של ישעיה ברלין, הוגה דעות מן העבר השני של המתרס הרעיוני, שהזהיר פעם כי "מושגים... המטופחים בדממת חדר העבודה של הפרופסור עלולים להחריב ציוויליזציה"⁶³.

יגאל ליברנט הוא מתרגם ותלמיד לתואר שני במכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות על שם כהן באוניברסיטת תל אביב.

הערות

1. הדברים נאמרו במסיבת העיתונאים שקיים מיכאיל קמינין, נציג רשמי של משרד החוץ הרוסי, ב-5 בפברואר, 2008, www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/17568BA16D3AB9CCC32573E60059, 4626.
2. להלן מקצת מספריו של דוגין, שראו אור במסגרת ההוצאה שלו, "ארקטוגיה": אוסנובי גיאופוליטיקה: גיאופוליטיקאי סקויה בודושנייה רוסיא, מסלית פרוסטרנסטבום [יסודות הגיאופוליטיקה: עתידה [המולדת האבסולוטי] (מוסקבה: ארקטוגיה, 1997); אבסולוטיזם רודינה [המולדת האבסולוטי] (מוסקבה: ארקטוגיה, 1998); טמפלרי פולטיקה [הממפרים של הפרולטרין] (מוסקבה: ארקטוגיה, 1997); קונטרבטיבניה רבולוציה [המהפכה השמרנית] (מוסקבה: ארקטוגיה, 1994); וראה גם פופקולטורה אי זנקי ורמני [חרבות הפופ וסמני הזמן] (מוסקבה: אמפורה, 2005); קונטרולוציה [מדע הקונספירציה] (מוסקבה: אמפורה, 2005); גיאופוליטיקה פוסטמודרנה [הגיאופוליטיקה של הפוסט-מודרניזם] (מוסקבה: אמפורה, 2007); אובשטבונדינה דלה נג'דן נובוי רוסיא [מדעי החברה לאורחי רוסיה החדשה] (מוסקבה: אמפורה, 2007).
3. ויקטור פלווין, דור ה-P, תרגמה נטשה מוזגוביה (תל אביב: בבל, 2002), עמ' 17.
4. ראה לדוגמה מידע על אודות התקציב הצבאי הרוסי באתר www.globalsecurity.org, המרכז מידע בנושאי ביטחון גלובליים, www.globalsecurity.org/military/world/russia/mo-budget.htm.

5. התנועות הלאומניות הבולטות ברוסיה הפוסט-סובייטית רבות מספור, בעיקר עקב הפילוגים הבלתי פוסקים בשורותיהן. המפלגה הלאומנית הרדיקלית ביותר היא, כמובן, 'המפלגה הליברל-דמוקרטית' בראשותו של ולדימיר ז'ירינובסקי. בין התנועות החוץ-פרלמנטריות שחרתו על דגלן אידיאולוגיה לאומנית אפשר לציין את 'המפלגה הנאציונל-בולשביקית' בראשותו של אדוארד לימונוב (שדוגין שימש כסגנו), 'התנועה נגד ההגירה הבלתי חוקית' בראשות אלכסנדר בָּלוּב (פוטקין) ו'האיחוד הלאומי הרוסי' בראשות אלכסנדר בְּרָקְשׁוֹב.

6. ריאיון שהעניק דוגין לאתר האינטרנט השמרני פְּרִיבְּהֵדוּ [ימ.רו], 22 בפברואר, 2006, www.pravaya.ru/ludi/451/6742.

7. שמה הטרומ-מהפכני של סמטת בולְשׁוֹי פְּלֶשְׁבֶּסְקִי בצפון-מערב מוסקבה.

8. אלכסנדר דוגין, "רנה גנון: טְרַדִּיצְיוֹנָלִיזְם קֶקְ יֶאֱזִיק" [רנה גנון: הטרדיציונליזם כשפה], בתוך פילוסופיה פְּרִדִּיצְיוֹנָלִיזְמָה [הפילוסופיה של הטרדיציונליזם] (מוסקבה: ארקטוגיה, 2002).

9. גנון טיפח זיקה מיוחדת אל המסורת ההרמטית, שהתגבשה בשלהי העידן הקלאסי וזכתה להתעניינות מחדשת בחוגים אזוטריים במערב מאז תקופת הרנסנס. ההרמטיציזם התבסס על אוסף כתבים מטפיזיים ומאגיים אשר יוחסו לדמות אגדית בשם הרמס טריסמגיסטוס, שזוהה גם עם אל החכמה המצרי תות. אחד היסודות המרכזיים במסורת זו, שגנון אימץ במשנתו, הוא האמונה כי בקוסמוס שולט סדר הירארכי של אלים, מלאכים, אלמנטים, שדים וכיוצא בזה. עם זאת, כל הריבוי הזה, והעולם בכללו, אינם אלא אספקטים של העיקרון האלוהי האחד, ה-Nous. באופן זה שילב ההרמטיציזם בין הפוליתאיזם הפגאני ובין הפנתאיזם המיסטי.

10. יחסו של גנון ליהודים ראוי לדיון נפרד. ככלל, היחס הזה היה נגוע באלמנטים אנטישמיים קלאסיים: בעיני גנון, יהודי התפוצות היו נציגים של "נוודות מעוותת", והוא טען כי משיח האופל – האנטי-כריסטוס – יגיח בסופו של דבר משבט דן. עם זאת, הקבלה והיהדות האורתודוקסית זכו ליחס של כבוד בהגותו. גנון תלה את האשם בהשחתת היהודים בגלות ובחילון, שהפכו אותם – או לפחות את המפורסמים שבהם, כגון מרקס, פרויד ואיינשטיין – לסוכני האופל.

11. לביוגרפיה של גנון, שחי בשנים 1886–1951, ראה *Robin Waterfield, Rene Guenon and the Future of the West: The Life and Writings of a 20th-Century Metaphysician* (Wellingborough: Crucible, 1987).

12. דמות נוספת מן הזרם הטרדיציונליסטי שהשפיעה עמוקות על דוגין היא הוגה הדעות והסופר האיטלקי יוליוס אַבּוֹלָה (1898–1974). משיכתו של דוגין לפאשיזם, למיליטריזם ולאתוס ההקרבה ההרואית טבועה ללא ספק בחותמו של אבולה, שהיה לזמן מה מקורבו של מוסוליני והעריך בגלוי את הנאציונל-סוציאליזם – ובעיקר את האס-אס.

13. להערכת פועלם ומורשתם של המהפכנים השמרנים ראה למשל דוד אוחנה, מסדר הניהיליסטים: לידחה של חרבות פוליטיות באירופה. 1870–1930 (ירושלים: מוסד ביאליק, 1993); Roger Woods, *The Conservative Revolution in the Weimar Republic* (London: Macmillan, 1996); Martin Travers, *Critics of Modernity: The Literature of the Conservative Revolution in Germany, 1890-1933* (New York: Peter Lang, 2001).

14. דוגין, הממפרים של הפרולטריון, עמ' 128.

15. ראה בהקשר זה את המאמרים הבאים מתוך גיליון מיוחד של כתב העת האמריקני טלוס, העוסק בהרחבה בהגותו של הימין החדש האירופי: Antonio Tonini, "The European New Right: From Nation to Empire and Federalism," *Telos* 126 (Winter 2003), pp. 101-112; Frank Adler, "On the French Right—New and Old: An Interview with Alain de Benoist," *Telos* 126 (Winter 2003), pp. 113-131; Alain de Benoist, "Schmitt in France," *Telos* 126 (Winter 2003), pp. 133-152.
16. לפרטים ביוגרפיים על אודות ז'אן טיריאר ולראיון מקיף עמו ראה <http://home.alphalink.com.au/~radnat/thiriart/index.html>.
17. Robert Cottrell, "Paris Shrugs Off Mickey Mouse's Cultural Imperialism," *The Independent*, February 12, 1991.
18. "France's New Right in Search of Old European Roots," *The Economist*, September 1, 1979, p. 33.
19. לימונוב, יליד 1943, גורש מברית-המועצות בשנות השבעים וחי שנים מספר בניו יורק ולאחר מכן בפריז, לפני שחזר למולדתו ב-1991 והחל בקריירה פוליטית לאומנית רדיקלית. את תיעובו לבורגנות ולסדר הליברלי הביע עוד בתקופת שהותו במערב, שאותה ניצל, בין היתר, להתרועעות עם דמויות שוליים מסצנת הפאנק.
20. קראולי (1875–1947) הוא אחת הדמויות הידועות והססגוניות בהיסטוריה המודרנית של תורת הנסתר והמאגיה. במסגרת הקריירה העשירה והאקסצנטרית שלו הוא עסק בכישוף לבן ושחור, בפולחני פריז, בפרקטיקות שונות של "הרחבת התודעה" – וביחסי ציבור בלתי פוסקים לעצמו. בין היתר, הוא עמד גם בראש 'מסדר אבירי ההיכל המזרחיים' (Ordo Templi Orientis) והנחיל לו את הכלל המקודש שבו דגל כל חייו: "עשה כרצונך – זה כל החוק".
21. דוגין, יסודות הגיאופוליטיקה.
22. ניקולאי טרובצקוי, יְבֻרָפָה אִי צ'לובצ'סְטְבוֹ [אירופה והאנושות], בתוך קְלֵאָטִיקָה גֵאופוֹלִיטִיקִי [הקלאטיקה של הגיאופוליטיקה], ערך קיריל קורוליוב (מוסקבה: ACT, 2003).
23. אישים בולטים נוספים בתנועה האירואסיאתית היו הגיאוגרף והכלכלן פיטר סאוויצקי, המשפטן ניקולאי אלכסייב, ההיסטוריון גאורגי ורנדסקי והפילוסוף לב קרסאבין. ספרים רבים שלהם ושל הוגים אירואסיאתים אחרים ראו אור בהוצאת "אֶגְרִי" המוסקבאית, בסדרת "ההיסטוריה החדשה" ביזמתו של דוגין: פיטר סאוויצקי, קוֹנְטִינֵנְטִי יְבֻרָפָה [יבשת אירואסיה] (מוסקבה: אגרף, 1997); ניקולאי אלכסייב, רוֹסְקִי נְדוּד אִי גוֹסְטְרִיטְבוֹ [העם הרוסי והמדינה] (מוסקבה: אגרף, 1998); גאורגי ורנדסקי, רוֹסְקִי אִיסְטוֹרִיאוֹגְרַפִּיָה [ההיסטוריוגרפיה הרוסית] (מוסקבה: אגרף, 2003); ראה גם ניקולאי אלכסייב, אוֹצְדִיקִי פּוֹ אוֹבְשֵׁי תְּאוּרִיאִי גוֹסְטְרִיטְבוֹ: אוֹסוֹבִינְיַה פְּרִדְפוֹסִיטִיקִי אִי יוֹפּוֹזִי גוֹסְטְרִיטְבוֹ נְאֻקִי [מסות לגבי התיאוריה הכללית של המדינה: התחווח וההיפוחוח הבטיסיות של מדע המדינה] (מוסקבה: זרצלו, 2008); לב קרסאבין, *Saligia: Noctes Petropolitanae* (מוסקבה: ACT, 2004).
24. תאריך המפתח, בהקשר הזה, הוא 1480, השנה המסמנת את דעיכת כוחה של אורדת הזהב ברוסיה ואת עליית הנסיכות המוסקבאית של איוואן השלישי, סבו של הצאר איוואן הרביעי ("האיום").

25. ספריו החשובים של גומילוב הם: איסטוריה נודדה האו [חולדות העם 'הונו'] (מוסקבה: ACT, [1960] 2004); אוֹפֶקְרִיטִיָה חֶזְרִיָאִי [גילוי הממלכה הכוזרית] (מוסקבה: ACT, [1966] 2008). ראו אור באנגלית: Lev Gumilev, *Searches for an Imaginary Kingdom: The Legend of the Kingdom of Prester John* (Cambridge: Cambridge University, 1988); *Ethnogenesis and the Biosphere* (Moscow: Progress, 1990).

26. ראה לדוגמה אלכסנדר יאנוב, "אוֹצֵנִיָה לְבָה גומילוב" ["משנתו של גומילוב"], סוֹבוֹרְנִיָה מֶסֶל 17 (1992), עמ' 104-116; בוריס רִיבְקוֹב, "אוֹ פְּרֵאִדוֹלְנִיָאִי סְמוֹאוֹבְמֶנָה" ["התגברות על הונאה עצמית"], וּפְרוֹסִי אִיסְטוֹרִיָאִי 3 (1971), עמ' 153-159; יקוב לורִיָה, "דְרִבְנִיָה רוֹס וְ סוֹצִיָנִיָה לְבָה גומילוב" ["רוסיה העתיקה בחיבוריו של לב גומילוב"], זְבֻדָּה 10 (1994), עמ' 167-177; לב קֶלִין, "גוֹרְקֶיָה מְסֵלִי פְּרִיבְרֶדְלִיוֹגוֹ רְצֵנְטָה" אוב אוֹצֵנִיָאִי ל"נ גומילוב" ["מחשבותיו העגומות של 'מבקר קטנוני' לגבי משנתו של ל"נ גומילוב"], וְיוֹה 4 (1992), עמ' 228-246.

27. המונח "גיאופוליטיקה" נטבע בידי איש מדע המדינה השוודי רודוף קיילן (1864-1922) בתחילת המאה העשרים. כדיסציפלינה - שתוקפה שנוי במחלוקת - הגיאופוליטיקה מזוהה בין היתר עם רעיונותיהם של פרידריך ראצל, אריק אובסט וקרל האוסהופר הגרמנים והלפורד מקינדר וגיימס פיירגרייב האנגלים. ביסודה של הגיאופוליטיקה ניצבת הטענה שמיקום גיאוגרפי (וכל הגורמים הנלווים לו) הוא היבט חשוב - ואולי אף מכריע - בגיבוש זהותה ודרכי פעולתה של ישות פוליטית. קרל האוסהופר (1869-1946), שלהגותו נודעת השפעה רבה על דוגין, גרס לדוגמה כי המדינות הן יחידות אורגניות במהותן, המתחרות ביניהן על השליטה במרחב. האוסהופר, שהיה גם מורו של רודולף הס, טבע בהקשר זה את המונח "לְבִנְסְרָאוֹם" (מרחב מחיה), שמילא תפקיד מרכזי באידיאולוגיה האימפריאליסטית של הנאצים.

28. עמדתו של דוגין ביחס ליהודים מורכבת ומתאפיינת בסתירות פנימיות. במונחים מסוימים, הוא ציוני דריקלי: הוא מגנה את היהודים הגלותיים, שבחרו בקיום תלוש וניסו להיטמע בסביבתם, ומשבח את הציונים, שחזרו למולדתם ההיסטורית; הראשונים התכרו לטבע, ואילו האחרונים כוננו מחדש את הזיקה המקודשת אל האדמה (וראויים בשל כך להיחשב לאיראסיאתים אמיתיים). אולם לצד זאת, דוגין מבקר את התפיסה האתניציסטית הסתגרנית של הזהות היהודית, הנסמכת יתר על המידה על קטגוריות ביולוגיות, ומותח בהקשר זה קו מקשר בין הציונות לנאציזם. הוא גם מציג את היהדות כ"אחר" המוחלט של התרבויות האריות, שאותן הוא מזהה בצורות, בפגאניזם ובשיעה. לטענת מרלן לרול, שכתבה מאמר מקיף על השקפת עולמו של דוגין, עמדות אלו מסגירות לכל הפחות אנטישמיות מוסווה. ראה Marlene Laruelle, "Alexander Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?" *Occasional Papers Series 294* (Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Kennan Institute, 2006), www.wilsoncenter.org/topics/pubs/OP294.pdf (להלן "דוגין: גרסה רוסית").

29. טְלוֹלוֹקְרִטִיָה - שלטון היבשה. מקורו של המונח בשילוב המילים טֶלוֹס (Tellus, ארץ בלטינית) וקרטיה (שלטון ביוונית); טְאֶלְסוֹקְרִטִיָה - שלטון הים. המונח נגזר מן המילה טלסה (Thalassa, ים ביוונית).

30. בעניין זה מושפע דוגין במיוחד מרעיונותיהם של הלפרוד מקינדר, קרל האוסהופר וקרל שמיט. מקינדר (1861-1947) ראוי לאזכור כמי שהציע עוד ב-1904 את ההבחנה בין "אי העולם" היבשתי, המקיף את אירואסיה ואפריקה, ל"פריפריה" הימית, שבה נכללות שתי

האמריקות, האיים הבריטיים ואוקיאניה. מקינדר סבר כי באי העולם עשויה לצמוח ביום מן הימים אימפריה יבשתית אדירה שתהא מסוגלת לגבור בקלות יחסית על יריבותיה הימיות. אף שמקינדר לא היה נאצי, תיאורטיקנים גיאופוליטיים גרמנים דוגמת האוסהופר ושמייט אימצו כמה מטיעונו ועשו בהם שימוש בשירות האידיאולוגיה ההיטלרית. ראה מאמרו הקלאסי של מקינדר, Halford John Mackinder, "The Geographical Pivot of History," *The Geographical Journal* 170:4 (December 2004), pp. 298-321.

31. אלכסנדר דוגין, "יִבְרָזִיִּיִּטְבוֹ: גְּלוֹבְּלִי אֶסְפֶּקְט" ["אירואסיאתיות: האספקט הגלובלי"], פורסם באתר של 'ברית הנוער האירואסיאתי', www.rossia3.ru/katehizis.html.

32. בשל המשקעים הקשים שהותירו מלחמת אפגניסטאן והטרור הצ'צ'ני ברוסיה, נוהג דוגין להבחין בין האיסלאם השיעי, שאליו הוא מתייחס בחיוב, ובין הפונדמנטליזם הסוני, שאותו הוא שולל ואף קושר לציוויליזציה האטלנטית (שהרי ארצות-הברית טיפחה התארגנויות מחתרניות של האיסלאם הרדיקלי ככוח אנטי-סובייטי בימי המלחמה הקרה). לרול, "דוגין: גרסה רוסית", עמ' 8.

33. לפירוט על השקפתו של דוגין בנוגע למזרח התיכון ראה, Dmitry Shlapentokh, "Alexander Dugin's Views on the Middle East," *Space and Polity* 12:2 (August 2008), pp. 251-268.

34. מתוך ריאיון בלעדי לפורטל www.km.ru, 3 בספטמבר, 2008, www.km.ru/magazin/view.asp?id=F8C55186A7D94839A14BEEC11F2F94CE.

35. ניסיונו האחרון של דוגין להשתלב בפוליטיקה הפרלמנטרית היה הצטרפותו של סיעת 'יִבְרָזִיִּיִּטְבוֹ' שבראשותו לרשימת 'רוֹדִינָה' (מולדת) בהנהגת דמיטרי רוגוזין. האחרון החל את הקריירה הפוליטית שלו בתור פעיל בארגוני נוער קומוניסטיים, ובמהרה הפך לאחד מראשי מנגנוני השלטון. הוא תמך בילצין בזמן הפוטש של אוגוסט 1991 וקצר את פירות ההצלחה: משנת 1993 הוא עמד בראש תנועה פוליטית לאומנית-סוציאליסטית מתונה יחסית, וכבר בשנת 1997 נבחר לציר בדומה הרוסית. בבחירות לדומה ב-2003 כבר הנהיג רוגוזין רשימה מאוחדת של סיעות לאומניות; אין זה מפתיע אפוא שמפלגתו של דוגין מצאה שם את מקומה. ברם, כעבור זמן קצר בלבד הודיע דוגין על פרישת סיעתו מתוך רשימתו של רוגוזין, בטענה שחברים בה גזענים, אנטישמים וניאור-נאצים מן 'האיחוד הלאומי הרוסי'. נראה שדוגין, שלאורך כל הקריירה שלו דווקא לא בחל בקשרים עם תנועות מסוג זה, חש שחנה של 'רודינה' בעיני הממסד הפוליטי. ואמנם, לאחר שהרשימה נעשתה לשנייה בגודלה במדינה, היא הפכה לאיום על מפלגת השלטון. זמן קצר לאחר פרישתו של דוגין, הפכה אכן 'רודינה' למוקצית מחמת מיאוס בעיני התקשורת הממסדית המגויסת, ונאסר עליה להתמודד בבחירות כמעט בכל המחוזות. ההצהרות השערורייתיות של רוגוזין וחבריו רק הפכו אותם למטרה קלה ונוחה ב"מלחמתה" של ממשלת רוסיה בגזענות ובתנועת הפאשיסטיות. בחלוף הזמן, רוגוזין אולץ לפרוש והרשימה התפלגה. והנה, ברגע שסולק האיום האלקטורלי, הסתיימה לפתע מלחמתה של ממשלת רוסיה בגזענות: שרידיה של 'רודינה' צורפו למפלגת הבת של מפלגת השלטון 'רוסיה הצודקת', ורוגוזין עצמו משמש היום כנציג של רוסיה במטה נאט"ו.

36. גְּרִיגוֹרִי נְחוֹרֹשֶׁב, "יִבְרָזִיִּיִּטְבוֹ: רִשְׁלִי אֶסְפֶּקְט" ["האירואסיאתיות"], החליטו להיתמך בידי ולדימיר פוטיין, "יִבְרָזִיִּיִּטְבוֹ: נְחוֹשֶׁב, 24 באפריל, 2001, www.ng.ru/events/2001-04-24/2_support.html.

37. שולחן עגול במרכז התקשורת של העיתון איִיִבִּסְטִיָה, 13 בספטמבר, 2007, הופיע באתר incho מוסקבי [ההד של המדינה], 26 בספטמבר, 2007, www.inosmi.ru/translation/236828.html.
38. אלכסנדר דוגין, "בְּרִזְזִיִסְטִבוֹ: לִצְנִי אֶסְפֶּקְט" ["אירואסיאתיות: האספקט האישי"], פורסם באתר של 'ברית הנוער האירוסיאתי', www.rossia3.ru/katehizis.html.
39. כך, לדוגמה, קונן דוגין עוד ב־2004 על שיועציו ה"אטלנטיסטיים" של הנשיא אינם מאפשרים לו לקבל את ההחלטה ה"פטריוטית" בעניין דרום אוסטיה. ראה אלכסנדר דוגין, "קְרוֹבְבִיָה שְׁחֶמְטִי קְוֹקְזָה" ["שחמט הדמים של הקווקז"], קומסומוֹלְסְקִיָה פְּרִבְדָה, 6 באוגוסט, 2004, www.kp.ru/daily/23334/31008.
40. טקסט מלא של הריאיון מופיע באתר של תחנת הרדיו איִחוֹ מוסקבי, www.echo.msk.ru/programs/personalno/532383-echo.
41. אנדרי רומנוב, "טְוֶנְקִי נְה טְבִילִסִי!" וְ מוֹסְקֶבָה פְּרִזִיבְיוֹט אוֹנִיצְטוֹזִיט גְרוֹזִינְסְקִי רְזִים" ["טנגקים לטביליסיה!"] במוסקבה קוראים להשמיד את המשטר הגרוזיני", סוכנות הידיעות הרוסית נוֹבִי רִיָאון, 11 באוגוסט, 2008, www.nr2.ru/moskow/190499.html.
42. Megan Stack, "Russian Nationalist Advocates Eurasian Alliance Against the U.S.," *Los Angeles Times*, September 4, 2008 (להלן "לאומן רוסי מטיף לברית אירואסיאתית").
43. סטאק, "לאומן רוסי מטיף לברית אירואסיאתית".
44. תפקיד האידיאולוג הראשי של הממשל, המכונה בעגה הרשמית "ראש המנהלת האידיאולוגית במחלקה הפוליטית" של מפלגת 'רוסיה המאוחדת', מאויש מפברואר 2008 בידי איוואן דְמִידוֹב, חסידו המוצהר של דוגין. ראה www.lenta.ru/news/2008/02/22/promote.
45. מתוך ריאיון ששודר ב־1 בנובמבר, 2007, בתכנית "טְאִינִי רוֹסְקוֹי פּוֹלִיטִיקִי" ["סודות הפוליטיקה הרוסית"], המשודרת בערוץ הטלוויזיה המקוון rossia.ru (להלן "דוגין: ריאיון"), <http://rutube.ru/tracks/260804.html?v=cdeeb6bbd1342776835f55e14a3f500c>.
46. בשנת 2008 קיבלה רוסיה ציון משוקלל של 5.5 במדד החירות, שנע בין 1 (חופש מוחלט) ל־7 (העדר חופש). לשם השוואה, הציון שקיבלה ישראל הוא 1.5. www.freedomhouse.org/uploads/Chart116File163.pdf.
47. בין היריבים הפוליטיים הנרדפים של השלטון אפשר להזכיר את גארי קספארוב, מיכאיל קסיאנוב, בוריס נמצוב ואדוארד לימונוב (שותפו של דוגין בהקמת המפלגה הנאצינל-בולשביקית) הפעילים היום בגוש האופוזיציה החוץ-פרלמנטרי 'דְרוֹגְנִיָה רוֹסִיָה' (רוסיה האחרת). חלק מיריביו של פוטין ממשיכים לסבול מנחת זרועו של השלטון, ואחרים – שהוחלשו – בחרו להשתלב בממסד. ראה הערה 35.
48. Catherine Belton, "Shock and Then Boredom in Court," *Moscow Times*, June 1, 2005.
49. Peter Finn, "Hopes for Court Reform Stir in Russia," *Washington Post*, June 9, 2008.
50. בשנת 2008 הציב הארגון 'כתבים ללא גבולות' את רוסיה במקום ה־141 במדד חופש העיתונות והעניק לה את הציון 47.5, אחרי צ'אד, סודאן ובנגלדש (ישראל ניצבת במקום ה־46 וציונה 8.83), www.rsf.org/article.php3?id_article=29031.

51. וְסוֹלוּד יְגוֹז'יִנְסְקִי, 'וְיִנְדְּרַח גּוֹסְדוּמִי רְזֶבְטְיִוּוֹיִטְסָה זְקוֹן אוֹ 'סוֹבְרָנוּם רוֹסְיִיִסְקוֹם אִיִנְטֶרְנֶט'?" ["בְּנִבְכִי הַפְּרִלְמֶנְט מִתְפַּתַּח חוֹק 'הָאִינְטֶרְנֶט הַרִיבּוּנִי הַרוֹסִי?'], סוֹכְנוֹת הַיִּדְעוֹת הַרוֹסִית נוֹבִי רְנִיאָוּן, 24 בִּינוֹאֵר, 2008, www.nr2.ru/policy/160614.html.

52. וְלִדִּסְלַב מְשִׁרְיָאֻקוֹב, "קְרִיזִיס: מִינִיִסְטֶר שְׂגוֹלֵב פּוֹפּוֹרְסִיל אִיִיִטִי אוֹטְרִסְלִי נְה פְּנִיִקוֹבֵט" ["הַמְשֻׁבֵּר: הַשֵּׁר שְׂגוֹלֵב בִּיקֶשׁ מֵאֲנָשִׁי עֵנֶף הָאִיִיִטִי שֶׁלֹּא לְהִיכְנַע לְפִנְיָה"], CNews, 23 בְּאוֹקְטוֹבֵר, 2008, www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2008/10/23/324367.

53. עַד לִפְנֵי חֲמֵשׁ שָׁנִים הָיָה הָאוֹלִיגַרְךְ מִיכָאֵל חוֹדוֹרְקוֹבְסְקִי הָאִישׁ הַעֲשִׂיר בְּרוֹסִיָה, הַוּדוֹת לְשִׁלְיִטוֹ בְּתֵאגִיד הַנֶּפֶט הַעֵנֶף 'יוֹקוֹס'. אוֹלֶם תְּמִיכְתוֹ בְּמַפְלְגוֹת אוֹפּוֹזִיצִיָה וְהַתִּיַּצְבוֹתוֹ נֶגַד פּוֹטִין עָלוּ לוֹ בְּמַחִיר יָקָר. הוּא נֶעְצֵר בְּאוֹקְטוֹבֵר 2003, הוֹעֵמֵד לְדִין בְּאִשְׁמַת זִיוֹף, הוֹרְשֵׁעַ וְנִכְלָא לְמִשְׁךְ שְׁמוֹנֵה שָׁנִים. בְּדַבְדּוּ, הַמְּשַׁלְהָ הַרוֹסִית הַשְּׁתֵּלְטָה עַל 'יוֹקוֹס' וְנִקְטָה מֵהִלְכִים שֶׁהֵבִיאוּ לְצִנְיָחָה חֲדָה בְּעֵרְכָה שֶׁל הַחֲבֵרָה. לְהַעֲרַכַת רֹב הַמְשֻׁקִּיפִים מִן הַתְּקִשׁוֹרֶת הַמְּעֵרְבִית, מְעַצְרוּ וְהַרְשַׁעְתוּ שֶׁל חוֹדוֹרְקוֹבְסְקִי הָיָה קְנוֹנִיָה פּוֹלִיטִית וְמֵהוֹיִם עֵדוֹת חוֹתְכַת לְשִׁלְיִטוֹ הַמוֹחְלֶטֶת שֶׁל הַקְּרֵמְלִין בְּמַעֲרַכַת הַמְּשַׁפֵּט הַרוֹסִית.

54. "דוֹגִין: רִיאָיוֹן".

55. אֶלְכְּסַנְדֵּר חֶרְמָצ'כִין, "נְה פּוֹבְסְטָקָה דְּנִיָה – סוֹזְדָּנִיָה נוֹבִי אֶרְמִיאִי" ["הַשְּׂאֵלָה עַל סוֹדֵר הַיּוֹם – יִצִּירַת צֶבָא חֲדָשׁ"], [נְבִיִסְיָה נְוֶטְסָה, 2 בְּאוֹגוֹסְט, 2008, www.ng.ru/armament/2008-02-08/1_army.html].

56. Mark Tran, "Russia Plans Major Military Build-Up," *Guardian*, February 8, 2008.

57. רֵאָה בְּהַקְשֵׁר זֶה Bruno Waterfield, "Russia Threatens Nuclear Attack on Ukraine," *Daily Telegraph*, February 17, 2008.

58. וְלִדְמִיר פּוֹטִין, "רוֹסִיָה חֲשָׂה עֲצֵמָה תְּמִיד כְּמִדִּינָה אִירוֹאִסִיָּיתִית", 13 בְּנוֹבֵמְבֵר, 2000, <http://eurasia.com.ru/docs/putin1.html>.

59. מֵתוֹךְ נֵאוֹם שֶׁנִּשְׂא הַנְּשִׂיא פּוֹטִין בְּאוֹנוֹבֵרְסִיָּטָה עַל שֵׁם לֵב גּוֹמִילוֹב בְּאִסְטֵנָה, קְזַחְסְטָאן, 10 בְּאוֹקְטוֹבֵר, 2000, <http://gumilevica.kulichki.net/matter/Article26.htm>.

60. בְּהַקְשֵׁר זֶה אֶפְשֵׁר לְהַזְכִּיר אֶת הַיַּחְסִים הַקְּרוֹבִים – קְרוֹבִים מְדִי – בֵּין הַקְּרֵמְלִין לְגֵרְהַרְדֵּר שְׂרַדֵּר, הַקְּנַצְלֵר הַקּוֹדֵם שֶׁל גֵּרְמַנְיָה. שְׂרַדֵּר, שֶׁפִּיתַח יִדְיוֹת עִם פּוֹטִין, דִּיבֵּר בְּזִכּוֹת "שׁוֹתְפוֹת אִסְטְרֵטִגִית" בֵּין שְׁתֵּי הַמְּדִינּוֹת וְגִילָה תְּמִיכָה נִלְהַבַת בְּהַנְחַת צִינּוֹר בֵּים הַבְּלֵטִי, שִׁיִּסְפֵּק גִּז יִשִּׁירוֹת מְרוֹסִיָה לְגֵרְמַנְיָה. לְאַחַר הַהֶפְסֵד שֶׁנַּחַל בְּבַחִירוֹת ב'־2005, קִיבֵּל שְׂרַדֵּר תְּפִקִיד בְּכִיר בְּתֵאגִיד הַעֵנֶף הַרוֹסִי 'גּוֹפּוֹרוֹם' – מִינִי שְׂעוֹרֵר עָלָיו בִּיקוֹרַת צִיבּוֹרִית עֲזָה בְּאַרְצוֹ וּמַחְצָה לָהּ.

61. "Putin Deplores Collapse of USSR," BBC News, April 25, 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4480745.stm>.

62. מוֹדִי קְרִיִטְמָן, "רְבוֹתִי, הַהִיסְטוֹרִיָה מְשׁוֹחֲזֶרֶת", יְדִיעוֹת אַחֲרוֹנוֹת, 1 בְּאוֹגוֹסְט, 2007.

63. בְּרִלִין מְתִיחֵס בְּאִמִּירָה זֹו לְתוֹבְנָה שֶׁל הַיִּינְרִיךְ הַיִּינָה. רֵאָה יִשְׁעִיָה בְּרִלִין, "שְׁנֵי מוֹשִׁגִים שֶׁל חִירוֹת", בְּתוֹךְ אַרְבַּע מִסוֹת עַל חִירוֹת, תְּרַגֵּם יַעֲקֹב שְׂרַת (תַּל אֲבִיב: רִשְׁפִים, 1987), עֵמ' 171.